

Újpesti

Helytörténeti
Értesítő

2018. március
XXV. évfolyam 1. szám

Mi, Kossuth utcaiak, akik karnyújtásnyira laktunk a Kispiactól (ott terpeszkedett az a Szilágyi utcában, a vasútkerítés hátának dőlve, a Dobó utcától az Árpád úti sorompóig), csak a hétvégi nagybevásárlásra merészkedtünk el a városháza mögé, a nagypiacra. Komoly vállalkozás volt az, kigyalogni a Szülőotthonig, aztán megvárni a tizenkettes villamost, menni vele három megállót, s gyalogni megint, immár a piactéren, körkörösén haladva, felkeresve minden egyes árudát és minden kofát, összevetni a kínálatot és az árakat, alkudni is itt-ott, mérlegelni a lehetőségeket és végül dönteni, mi kerüljön ezen a szombaton a cekkerekbe.

Kisgyerekként imádtam a színeket, illatokat, a tömeget, a hangokat, az árusok kántáló kínálgatását, a hórukkemberek dalamos énekét, a „halló, kocsi”-t, melyet, ha akart, hálókocsinak érthetett az ember. Szerettem, ahogy nagyanyám értő szemmel vizsgálja a zöldségeket, s ahogy nagyapám végtelen türelemmel lékelteti a dinnyéket, hogy kiválaszthassa a legmegfelelőbbet.

Amikor, délre tele volt a szatyor és üres lett a tárca, az alul cincogó fillérekért én kaptam még egy lángost, nagyapám meg kapott egy ruszlit, ecetes hagymában – fahordóból árulták a sarkon –, azt ettük, köröm közül, vidáman, a megálló felé menet. Nemigen akadt akkor boldogabb ember nálunk széles Újpesten. □ *Jóksvai András*

Köszöntő

Az emlékek addig élnek, amíg tudatunkban őrizzük, ápoljuk őket, enélkül elhalványulnak, és végül teljesen eltűnnek.

Egy településnek is megvannak az emlékei. Ha ezek feledésbe merülnek, a történelme elveszíti kontúrjait, jelene és jövője irányt téveszt, gyökértelenné válik.

Újpest szerencsés város, történelmének mozaikjait gondos lokálpatrióták gyűjtögetik, illesztik egymáshoz, csempézik be a helyiek köztudatába. Ennek a gyűjtőszenvetélynak egyik legrangosabb műhelye a 25. évfolyamát megjelentető Újpesti Helytörténeti Értesítő. Ennek idei első számát tartja most kezében az olvasó.

Egy olyan településnek, amelyet a vállalkozó szellem hívott életre, és amelyet a kereskedelmi és ipari lendület gyarapított várossá, sokrétű hagyományai vannak. A polgárosodás jellegzetes képződményei, intézményei és alakjai is részévé váltak Újpest történetének: az idők folyamán társaságok, egyletek, különböző kulturális, nemzetiségi és vallási közösségek szervezett csoportjai és azok rendezvényei lazították fel a gazdasági-kereskedelmi élet sűrű levegőjét, jelentős szerepet játszva a város fejlődésében, a szellemi, tudományos, kulturális élet fellendülésében. A többirányú fejlődéssel pedig együtt járt az újpesti regionális tudat kialakulása, a lokálpatrióta szellem erősödése.

Az Újpesti Helytörténeti Értesítő közel negyedszázada stimulálja kulturális emlékezetünket, eleveníti fel Újpest közeli és távoli múltjának fontos mozzanatait, meghatározó személyiségeit. A hitelesség igényével, dokumentációs háttértámogatással, ugyanakkor mindenki által élvezhető és szórakoztatóan informatív módon tárja eléink negyedévről negyedévre városunk rejtelseit. Cikkeit alátámasztják a felkutatott kordokumentumok, színesítik a fotóritkaságok. Lapjain életre kelnek a város nagyjai Aschner Lipóttól Scherer Gyulán át Prém Margitig, hogy életművükkel példát mutassanak a mai városlakóknak, és hogy táplálják bennünk a büszkeséget városunk iránt.

Az Újpesti Helytörténeti Értesítő emléket állít híres családoknak, iparos dinasztiáknak, Újpest városa építőmestereinek is. A városalapító Károlyi gróf és általában a Károlyi-család súlyozottan szerepel a kultúrtörténeti magazin hasábjain, érdemeikre, jelentőségükre való tekintettel megkérdőjelezhetetlenül kiérdemelt módon.

Újpest, a büszkeség összeköt minket – hangoztatjuk ma is gyakran, és ez a büszkeség többirányú. Büszkeség a nagy elődök iránt és büszkeség a mai hétköznapi hősökre: a piaci árusokra, a villamosvezetőkre, az orvosokra és ápolókra, lelkészeinkre és tanárainkra, akik gyerekeinket készítik fel az életre. Sport-szakembereinkre, akik kitartásra nevelik őket, egyenruhásainkra, akik biztonságunkat vigyázzák, művészeinkre, akik élezzik szemünket a szépre és megannyi más újpesti nőre és férfira, akiknek munkája nyomán él és pezseg a város, az otthonunk.

Bármennyire is jelentős, eseményekkel teli egy település múltja, mindenkor a szellemi hagyatékapólast felvállaló elhivatott lokálpatriótákon múlik, hogy mennyire épül bele mindez a köztudatba. Ez a lap, az Újpesti Helytörténeti Értesítő lapszámról lapszámra a honismeret népszerűsítését, a helyi identitás erősítését szolgálja. Köszönet érte alapító szerkesztőjének, Újpest díszpolgárának, Kadlecovits Gézának, köszönet az Újpesti Helytörténeti Alapítványnak és a mai szerkesztőgárda vezetőségének és tagjainak, akik lelkes folytatói az alapító által indított missziónak.

„Ki igazi újpesti, annak a horgony már a szívében van” – írja Nemere István tavaly megjelent, Újpest születését megéneklő regényében, A hűség horgonyában. Az Újpesti Helytörténeti Értesítő kollégáinak Újpest horgonyt vetett a szívében. További munkájukhoz erőt és változatlan lelkesedést kívánok!

Számítunk rájuk!

Dr. Zsigmond Barna Pál
Újpest alpolgármestere

Az Újpesti Helytörténeti
Alapítvány lapja

Alapító szerkesztő:
KADLECOVITS GÉZA

A szerkesztőbizottság elnöke:
HIRMANN LÁSZLÓ

A szerkesztőbizottság
tiszteletbeli elnöke:
DR. SIPOS LAJOS

A szerkesztőbizottság tagjai:
DR. HOLLÓSI ANTAL
DR. KÖRÖS ANDRÁS
ROJKÓ ANNAMÁRIA

Szerkesztő:
ROJKÓ ANNAMÁRIA

Munkatársak:
IVÁNYI JÁNOS
DR. KRISKA GYÖRGY
KRIZSÁN SÁNDOR
LŐRINCZ RÓBERT
SZÖLLŐSY MARIANNE

Számunk szerzői:
CSERTEG ISTVÁN ny. villamos-
mérnök
DEBRECZENI-DROPPÁN BÉLA tör-
ténész, szakmuzeológus, levéltáros
DÍVÉKY ADORJÁN történész
HAJDÓK JUDIT orgonaművész,
orgonatörténész
HARGITAI MIKLÓS ny. villamos-
mérnök
HIRMANN LÁSZLÓ tanár,
gimnázium-igazgató
IVÁNYI JÁNOS okl. építőmérnök
JOLSVAI ANDRÁS író, újságíró, szer-
kesztő
KRIZSÁN SÁNDOR gyűjteménykezelő
ROJKÓ ANNAMÁRIA újságíró,
szerkesztő
SZÖLLŐSY MARIANNE helytörténeti-
gyűjtemény-vezető
DR. UDVARVÖLGYI ZSOLT törté-
nész, szociológus, főiskolai docens
(AVKF, Vác)
DR. ZSIGMOND BARNA PÁL Újpest
alpolgármestere

Kiadja: Újpest Önkormányzata
Műszaki szerkesztő:
GELLÉRT KATALIN
Nyomdai kivitelezés:
SPÁCIUM BT.
Felelős vezető: KOÓS GÁBOR

Újpesti

Helytörténeti
Értesítő

2018. március
XXV. évfolyam 1. szám

Az újpesti piac, részlet (Fotó: MNM, Gyökér I. képeslapgyűjteményéből)

1	JOLSVAI ANDRÁS „Újpestipiac”
2	DR. ZSIGMOND BARNA PÁL Köszöntő
	Tanulmány
4	HAJDÓK JUDIT Az újpesti protestáns templomok orgonái
8	DR. UDVARVÖLGYI ZSOLT Az újpesti ONCSA telep nyomában, 1. rész
	Közlemények
11	IVÁNYI JÁNOS Az újpesti cserépkályhák építője és „doktora” Pendl György kályhásmester
14	DEBRECZENI-DROPPÁN BÉLA Az újpesti piac története, 1. rész Az alapítástól az 1890-es évekig
17	ROJKÓ ANNAMÁRIA Prém Margit, az adományozó 9. rész „Egész földrészek élete forog kockán”
20	KRIZSÁN SÁNDOR Újpesti úttörténet: A Vasút utcától a Görgey Artúr utcáig, 11. rész
21	CSERTEG ISTVÁN – HARGITAI MIKLÓS A Tungsram SC Tájékoztató Futó Szakosztályának története 2. rész
24	DÍVÉKY ADORJÁN Tanítványaimhoz (részlet)
	Híres újpestiek
25	HIRMANN LÁSZLÓ Divéky Adorján
	Interjú
28	SZÖLLŐSY MARIANNE A töretlen siker titka: közérthetően, bitelesen
32	Helytörténeti hírek

Az újpesti protestáns templomok orgonái

A belsővárosi református templom orgonája

Az 1878-ban elkészült újpesti református templomba orgona is kívánczolt, de a gyülekezet csak az 1890-es évek elején kezdett orgonaárak iránt érdeklődni. Három orgonaépítő mestertől is érkezett be ajánlat, Ország Sándortól (1838–1917), Végh B. Károlytól (1846–1901) és Angster Józseftől (1834–1918).

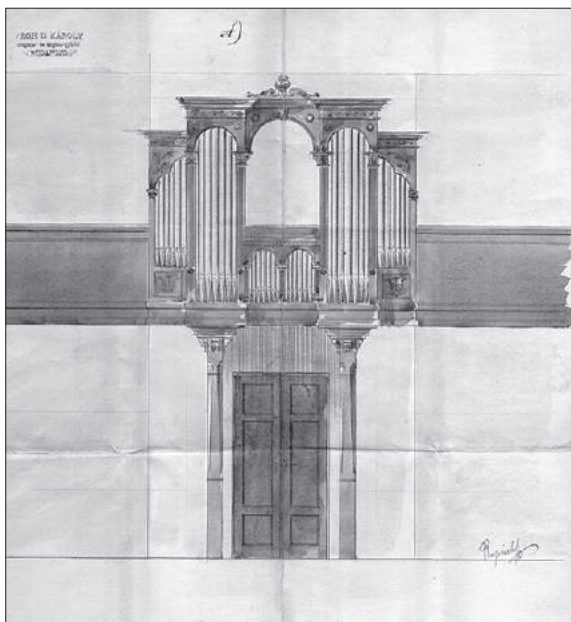
Néhány részletben mindhárom orgonaépítő azonos tervet nyújtott be. Mindhárman száraz fenyőfából készítenék az orgonaházat, és a felületét a szószerkezhez hasonlóan tölgyfa utánzatúra festenék [flódereznek]. Szintén mindhárom cég a karzat sarkában egy különálló ládában (almáriumban) helyezné el a sípok megszólalásához orgonaszelet biztosító, fenyőfából készített fúvót a kis alapterületű, szűk karzaton. A hangterjedelem is azonos mindhárom tervben, azaz 54 hanggal négy és fél oktávnyi a manuálban, amelynek billentyűit csont és ébenfa borítaná. Méret-

ben és hangszínvilágban a három terv eltér egymástól.

Elsőként Ország császári és királyi udvari szállító küldött be tervet, mindjárt négyet is, egy pedál, vagyis basszusmélység nélküli hatregiszterest és egy pedálos nyolcregiszterest, és mellékelte hozzá egy szerényebb, illetve gazdagabb díszű orgonaházat. Az orgonaház két szélső és a két belső alacsonyabb homlokzati síptükrébe 7-5-5-7 ón sípot tervezett a mester. A kisebb és a nagyobb orgona összesen 378, illetve 402 fa és ón sípot tartalmazott. Az áruk pedig 1050 és 1350 forint között mozgott. A gyülekezet nem kötelezte el magát a mester mellett, de a megrajzolt orgonaház talán nagynak is bizonyult az alacsony karzaton.

Egy évvel később, 1891. július 18-án érkezett be az 1885-ben iparendedélyt nyert Végh B. Károly mester költségvetése. Ő két pedálregiszterrel nyolcregiszteresnek tervezte hangszerét. Végh szerkezeti egységenként határozta meg a sípmű, a játszóasztal, a manuál- és a pedál-szélláda, a fúvó és az orgonaszekrény árát, összesen 1263 forint értékben. Az orgonaszekrény tervének elkészítéséhez Végh nem kisebb személyt kért fel, mint Ruprich Károly műasztalost, az Iparművészeti Társaság vezetőségi tagját, aki a korszak leghíresebb asztalosának, Thék Endrének volt a sógora és munkatársa, és ő maga jegyezte a Mátyás templom, a kassai dóm stb. faberendezéseit. Ruprich az egész orgonaszekrényt a mellvédbe állította, és a templom padozatán nyugvó két faoszlopon támasztotta meg. A szekrény a terven körülolelte a középre helyezett játszóasztalt, amelynek elején néma dízsípek kötötték össze a szélső nagyobb síptornyokat. Ez az árajánlat sem nyerte el a megrendelők bizalmát.

A harmadik pályázó a pécsi Angster József volt, aki 1891. szeptember 18-án nyújtotta be költségvetését. Angster egy pedálregiszterrel és 7 manuálváltozattal tervezte

Ruprich Károly orgonaház-terve Végh B. Károly 1891. július 18-i árajánlatához

az 1340 Ft-os orgonát. A gyülekezet a következő év januárjában Angster Józseffel kötött szerződést. A szerződéskötést bizonyára befolyásolta, hogy Angster az előző őszen építette át a Pesti Református Egyház Kálvin téri templomának nagy orgonáját, amely munkával méltán váltott ki elismerést. Áprilisban elkészült az újpesti orgona is, amelyet a Budapesti Hírlap 1892. április 19-i száma szerint táncvigalmak és egyéb adakozások jövedelméből vásárolt a gyülekezet. Az új orgonát Szotyori Nagy Károly (1855–1935), a Kálvin téri templom orgonistája, a református teológia és főgimnázium zene-tanára meglehetősen jóval vizsgálta felül. A játszóasztal belseje diófából készült, a regiszterhúzóknak végein a hangszínek nevei porcelán lapocskákon jelennek meg. A nagy faszínpok fenyőfából készültek, a kisebbek keményfából, a homlokzatsínpok pedig 13 latos (kb. 81%-os) ónból, polírozva. A játékos a két torony között lelátott az úrasztalához.

Az orgonát szükség szerint tisztíttatta, hangoltatta az 1895-ben önálló egyházköz-

séggé alakult gyülekezet, például 1961-ben Pokorny Pál újpesti harmóniumkészítővel, aki az egyházközség két harmóniumát is karbantartotta.

1980 szeptemberében a százéves templom tatarozásának elkészültéért hálaadó ünnepséget rendezett a gyülekezet. Akkorra már nemcsak előregedett az orgona, hanem kicsinek és korszerűtlennek is mutatkozott. Időszerű volt az orgona átépítése, bővítése. A templom zenész presbiterei, Mórén Mihály karvezető és fia, Tamás orgonista vállalták, hogy az orgona-felújítási munkák terveit kidolgozzák, és két kivitelezővel tárgyalnak is. Az egyházkerületi orgonaszakértő, Máté János Solti József orgonaépítő ajánlatát kedvezőnek találta, akivel az egyházközség még 1981-ben megkötötte a szerződést. A munkálatokból az elektromos átépítést a villamos- és gépészmérnök Mórén Mihály és fia térítésmentesen végezte. Új játszóasztal is készült. Az átépített hangszert 1983. június 5-én zenés áhítat keretében avatta fel az egyházközség. Az egyházkerületi szakértő a műszaki átvétel-

Angster József orgonaszekrénye 1983-ban két szélső síptükrökkel bővült

kor megfelelőnek ítélte az orgonát, és a presbiteri jegyzőkönyvbe bejegyezték, hogy a kétmanuálisra és 15 önálló regiszteresre bővített hangszeren „több mint 60.000 hangszín kombinációt lehet kikeverni az eddigi 225-tel szemben”. A mellvédben álló, eredetileg négy sípmezős orgonaház két új síptükörrel bővülve fogadta be az új szerkezeti egységeket és a pedálmű kiegészített hangterjedelmét.

Az újpesti evangélikus templom orgonája

Áldozatkész evangélikus gyülekezeti tagoktól már 1918-tól érkeztek adományok az újpesti evangélikus templom orgonája javára. Ám az egyháztanács csak 1927-ben határozta el az orgona beszerzését. A templomi hangszer árát nyári multság bevételeiből és úrasszonyok gyűjtéséből teremtette elő az egyházközség. Négy orgonaépítő mestertől, Országh Sándortól, Gerstenengst Józseftől (1891–1972), a Rieger-gyártól és a linzi Mauracher Testvérek cégtől érkezett hét- és nyolc-regiszteres orgonákra ajánlat. A megalakított orgonabizottság – amelynek tagjai közé meghívták Szikla Adolfot, az operaház karnagyát, a helybeli zenede igazgatóját is – a legolcsóbb és a legdrágább árajánlatot elvetette Országh-tól, illetve Riegertől. Gerstenengst József és az osztrák Mauracher-üzem közül Gergstenengst önállóan még nem készített orgonát,

míg az 1818 óta fennálló osztrák cég jó nevű volt, nagy garanciát nyújtott, és mivel Gyömrőn fióküzlettel rendelkezett, az orgonaalkatrészeket hazai anyagból állíthatta elő, ezért vámterhektől sem kellett tartani. 1927 decemberében így a gyülekezet Maurachernél rendelte meg az orgonát. A Mauracher Testvérek Orgonaépítő Intézetének magyarországi vezérképviselőt Gyömrőn Kmoskó István látta el, ő is írta alá a szerződést. A hangszer hamarosan, három hónapon belül megérkezett. A helyszíni összeállítás után az intonálás, hangolás volt hátra. Az orgona ára villamos fujtatóval 5800 Pengő volt. További 30 pengőbe került a szerelők szállása és ellátása. Az orgonát 1928. április húsvétvasárnapján dr. vitéz Kende Kirchnopf Gusztáv bányakerületi lelkész szentelte fel ünnepélyesen, majd a teljesen újjáalakított templomot 1930. november 8-án dr. Raffay Sándor püspök avatta fel nagy ünnepség keretében.

A Mauracher-orgona játszóasztala közvetlenül a vasbeton karzatmellvéd mögött áll, az oltárhoz hasonlatos formát mutató orgonaház előtt. Az orgonaház eredeti színvilága is az oltárt ismételte. A fúvó az orgonaház aljába került. A szélszolgáltatás emberi erővel – mechanikus módon taposással – és villamos erővel, motorral egyaránt működött. Az utóbbihoz az áramot be kellett vezetetni.

A többszörösen átépített és kibővített homlokzat az újpesti baptista imaházban

Az 1920-as években az orgonák homlokzati sípjai általában – és így volt az újpesti evangélikus templomban is – nem a nemes hangzású ónból készültek, hanem alumíniummal bevont horganyból, mivel az első világháború nagy ónhiányt okozott a hadviselt országokban. A billentyűk és a sípok alatti szelepek közti összeköttetés, vezérlés máig ólomcsöveken keresztül, pneumatikusan történik.

1952-ben az egyházközségi élet fellendítésére orgonahangversenyek rendezését tűzte célul az egyházközség. Váradi Miklós (1883–1962) orgonaépítő mester javította a hangszert. 1993-ban a manuál-szelládát átalakította az M.K.M. cég, mivel különleges szerkezete nem bizonyult javíthatónak. A javíttatás költségének nagy részét Újpest Önkormányzata vállalta magára.

A baptista imaház orgonája

Az 1914-ben felépült baptista imaházban csak két és fél évtized múlva, 1939 októberében szólalt meg először egy használtan vett, kis négyregiszteres Rieger-orgona. A rákövetkező szeptemberben Váradi Miklós nyújtott be a gyülekezetnek kétmanuálos tervet. Az új, oldaljátszó hangszert 1942. szeptember 6-án avatta fel a gyülekezet. A két manuálon csak 6 regiszter szólt. A régi kis hangszer a kárpátaljai Nagydobrony (Velika Dobrony, Ukrajna) református templomába került. Az újpesti baptista imaházi Váradi-hangszert 1975-ben jelentősen átépítette és 17 regiszterrel bővítette Gyöpös László (1915–1986). A billentyűtől induló pneumatikus vezérlést is elektromossá alakította át. Az imaház átépítését a hangszer lebontva, raktározva várta. A nagyobb légterű újjáépített templom nagyobb orgonát igényelt, ezért Gyöpös László 1982-ben, az orgona visszaszerelésekor hat új regisztert épített be az aszimmetrikus homlokzatot öltő hangszerbe. A drágább nyelvregisztereket a svéd baptisták ajándékozták újpesti hittársaiknak. 2003-ban Sipos István orgonaépítő rekonstrukciós javításokat végzett Beharka Pál orgonaművész irányítása mellett. Az utolsó időben az orgona karbantartását Faragó Attila orgonaépítő végezte. 2013-ban a templom vezető orgonistája, Tóka Ágoston orgonaművész

javaslatára három Angster-sípsort építettek be korábbi hangszínek helyett. Az elektronikával megújított játszóasztal a lenti hajótérben áll.

Az újbárosi református templom orgonája

A Prém Margit (1884–1944) által az egyháznak ajándékozott épületet kibővítés után Benkő István esperes szentelte fel 1948. október 31-én. A szószéket és az úrasztalát az újpesti Nagy Benő iparművész-tanár térítésmentesen tervezte és faragta fia emlékére 1950–51-ben. Az orgona is 1951-ben készült, Váradi Miklós orgonaépítő mester építette, február 3-án egyházzenei hangverseny keretében avatták fel. A hangszer a karzat nélküli teremben elől áll, a szószékkel és az úrasztalával liturgikus és vizuális egységet alkotva. Az orgonaházat is Nagy Benő faragta, szintén erdélyi stíluselemekkel díszített formában. A játékasztal előlapján három faragott trombitáló angyal hirdeti Isten dicsőségét. 1959-ben a nagyteremmel egybenyitották a bibliaköri kistermet, de az L alakú tér sarkában álló orgona jól látható és jól hallható mindkét oldalról. Az egymanuálos hétregiszteres orgonát Váradi mester többször tisztította. 2011-ben Mórén Tamás részben korszerűsítette az évtizedek alatt előregedett szerkezetet, és egyúttal kisebb javításokat is végzett, és részlegesen hangolta, intonálta a sípművet. Az orgona motorja az udvarban áll, de a levegőt a templomtérből szívja, hogy a sípokhoz megfelelő hőmérsékletű orgonaszel érkezzon. □

Nagy Benő faragta templombútorok az Újpest-Újbárosi Református Egyházközség templomában

Az újpesti ONCSA-telep nyomában 1. rész

Az újpesti ONCSA-telepek építésének története viszonylag feltárt és kutatott területnek számít. Írásomban némi adalékkal kívánok hozzájárulni Újpest helytörténetéhez, illetve a hazai szociális gondoskodás eme jeles és sikeres projektjének krónikájához.

Az Országos Nép- és Családvédelmi Alap

A Magyar Katolikus Lexikon szócikke szerint az „ONCSA a nagycsaládos falusi nincstelenek támogatására, a születések számának emelésére és gyermekvédelmi célokból alapított állami szociális szervezet. Az 1940. évi XXIII. törvénycikkkel hozták létre. Teleki Pál kormányzatának fő célja a támogatottak önálló létalapjának megteremtése volt, az hogy »a támogatásra szoruló néprétegek részére nemcsak átmeneti segítséget, hanem állandó életlehetőséget, tisztes megélhetést« biztosítson. [...] Az 1939-es pécsi szociálpolitikai értekezlet hatására Keresztes-Fischer Ferenc belügyminiszter felkarolta a javaslatokat. A program előkészítése továbbképző tanfolyammal indult. 1941. március és 1943. december között a terv keretében kb. 12 ezer típuslakást építettek telepszerűen a rászoruló családoknak, 30 éves kamatmentes kölcsön alapján. A títustervekhez a tájegységenkénti falusi lakóházak szolgáltak mintául. Több ezer család jutott földhöz, és közel 12 ezer ember kapott a gazdálkodáshoz szükséges állatállományt. Fiatal házásoknak kölcsönt,

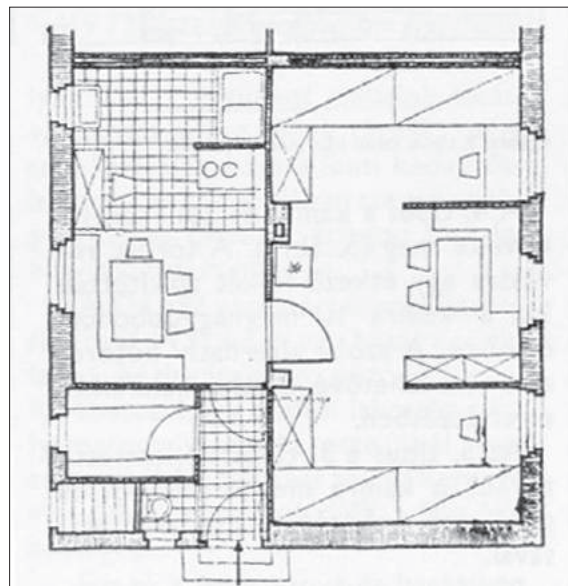
gyermekeknek segélyt nyújtott az ONCSA. Közjóléti szervezeteket hoztak létre, melyek révén háziipari és kertészeti tevékenységgel jövedelem-kiegészítéshez jutottak a rászorultak. Egyidejűleg nép- és családvédelmi pótdótot vezettek be, továbbá az állami illetékekből befolyó jövedelmek 27 százalékát az ONCSA pénzügyi fedezetére fordították. A telepen élők életmódját és gazdálkodását (segítő céllal) folyamatosan ellenőrizték és tanácsadással támogatták. A program végrehajtását az Országos Szociális Felügyelőség hálózata végezte, a Belügyminisztérium IX. osztálya irányítása alatt. A tervezéshez és a szükséges intézkedésekhez felhasználták az alispáni hivatalokba az 1937-ben kinevezett vármegyei közjóléti előadók és az 1938-ban a főispáni hivatalokba delegált szociális tanácsadók felméréseit. A program irányítását helyi szinten 1941-től szociális felügyelők vették kézbe. Az építkezéseknek és a nagy reményekre jogosító programnak a háború vetett véget.”

A Magyar Országgyűlés 1940-ben törvényt alkotott az Országos Nép- és Családvédelmi Alapról (1940. évi XXIII. törvénycikk):

- „1. § Szociális és családvédelmi célokra Országos Nép- és Családvédelmi Alap létesítetik.
2. § (1) Az Alap célja a leginkább támogatásra szoruló néprétegek gazdasági, erkölcsi és szellemi felemelése útján az életviszonyok javítása és a társadalmi kiegyenlítődés elősegítése; továbbá a népesség szaporodásának előmozdítása.
- (2) Az Alap feladata különösen:
 - a) a sokgyermekes családok intézményes támogatása;
 - b) gondoskodás a gyermekvédelem feladatainak ellátásáról;
 - c) a megélhetésükben veszélyeztetett – főként mezőgazdasággal foglalkozó – családok boldogulásának szerves megalapozása házhoz juttatás, kedvezőbb gazdasági viszonyok közé telepítés vagy egyéb gazdasági

- megsegítés (közjóléti szövetkezetek, különböző termelési, értékesítési intézmények és vállalkozások elősegítése stb.) útján;
- d) kellő anyagi feltételekkel nem rendelkező, arra, érdemes családok részére az anyagi eszközök biztosítása a végből, hogy az állam, vagy más közület gazdaságpolitikai tevékenységének részesei lehessenek.
- (3) Az Alap a nyújtott juttatás visszatérítését pénzben, munkában vagy természetben igényelheti.
3. § (1) Az Alap bevételei:
- a) az állam illetékekből befolyó bevételének 27%-a,
 - b) a jelen § (3) bekezdésében foglaltak alapján szedendő nép- és családvédelmi pótdó.
 - c) az Alap részére juttatott adományok és hagyományok.
- (2) Az Alap részére az (1) bekezdés a) pontjában biztosított állami javadalmazás évi összege nem lehet kevesebb
1940-ben 28.000,000 pengőnél,
1941-ben 41.000,000 pengőnél,
1942-től kezdődően pedig 46.000,000 pengőnél.
- (3) Az 1922:I. tc. 29. §-ában foglalt felhatalmazás alapján a nyomor enyhítése céljából a törvényhatóságok és községek (városok) által szedhető díjak és járulékok helyett a jövedelemadó, a társulati adó, a tantiémedő és az általános kereseti adó fizetésére kötelezettek terhére nép- és családvédelmi pótdót kell kivetni. E pótdó kulcsait, valamint kivetésének és kezelésének részletes szabályait a pénzügyminiszter a belügyminiszterrel egyetértve rendelettel állapítja meg.
- (4) A belügyminiszter az egyes törvényhatóságoknak és megyei városoknak a területükön a (3) bekezdés alapján kivett pótdó hozadékát, részben vagy egészben, meghatározott szociális célra átengedheti.
4. § Az Alapot a belügyminiszter kezeli; annak kezelésére, kiadásainak és bevételeinek elszámolására és ellenőrzésére a fennálló törvényes rendelkezések irányadók.
5. § (1) A minisztérium felhatalmaztatik, hogy
- a) az Alap szervezetét és működésének módját rendelettel állapítsa meg és ezt a rendeletet a szükséghez képest módosíthassa,
 - b) a közszolgálat egyes ágazataiban való alkalmazás előfeltételeként rendelettel előírhasa annak igazolását, hogy a pályázó meghatározott ideig szociális munkát végzett,
 - c) a hazai egyetemek mellett és azokkal kapcsolatban szociális tanfolyamokat szervezhessen, azok sikeres elvégzését a közszolgálat egyes ágazataiban az alkalmaztatás előfeltételeként – az egyes jogszabályokban előírt előfeltételeken túlmenően is – rendelettel megszabhassa és a tanfolyamokon való részvételt a már közszolgálatban állók vagy azok egyes csoportjai részére is kötelezővé tehesse.
- (2) A minisztérium rendelettel állapítja meg, hogy az előző bekezdés b) pontja szempontjából milyen tevékenységet kell szociális munkának tekinteni.
6. § A 2. § rendelkezésein alapuló bármilyen juttatásban részesítés iránt előterjesztett beadványok, valamint a juttatással kapcsolatosan kiállított okiratok illetékmentesek; ez a mentesség azonban váltóra, utalványra, csekkre és ügyvédi meghatalmazásra nem terjed ki.
7. § (1) A jelen törvény hatálybalépésének napját a belügyminiszter állapítja meg; a hatálybalépéssel egyidejűleg az 1922:I. tc. 29. §-a hatályát veszti.
- (2) Ezt a törvényt a belügyminiszter az érdekelt miniszterekkel együtt, hajtja végre.”

Az ONCSA-bázak egyik jellegzetes típusterve
(Forrás: Magyar Építőipar, 1983. 7. sz.)

ONCSA-telep Újpesten

Hámori Péter társadalomtörténész, egyetemi oktató több tanulmányában foglalkozott a Budapest környéki ONCSA-telepek krónikájával. A Népszabadság 2001. augusztus 10-i számában megjelent lényegre törő, alapos és érdekes (ONCSA-telepek – egy kaptafára) című írása kiválóan foglalja össze az építkezés motivációit, a projekt mögött meghúzódó érdekeket, politikai akaratot, illetve rövid kör és körképet is ad a Horthy-korszak szociális helyzetéről: „A huszadik század első felének egyik legnagyobb társadalmi gondja volt a szegény emberek lakáshoz jutása. Bérházak ugyan léteztek szép számmal, ám a tulajdonosok és legalább ilyen gyakran a házmesterek nem szívesen adtak ki lakást kopottas ruhájú embernek, akinek kérges tenyere arról árulkodott, hogy kétkezi munkával keresi kenyerét. Ha a reménybeli lakónak több, netán sok gyermeke is volt, helyzete szinte reménytelennek tűnt. Számára a több hónapja üresen álló lakások is foglaltak voltak. A háziurakat feszélyezte a gyerekzsivaj, el akarták kerülni a többi bérlő panaszait, másrészt joggal tartottak attól, hogy ha a fizetés elmaradása miatt a családot kilakoltatják, a szűkebb-tágabb közvélemény őket fogja hibáztatni, szívteleneknek kikiáltani.

Ha Budapesten rossz volt a lakáshelyzet, akkor a szomszédos, ekkoriban még önálló városokban és községekben egyenesen katasztrofális állapotokról lehetett írni. A fővárossal egybeépült Újpestre, Rákospalotára, Rákoscsabára, Kispestre vagy éppen a budai oldal településeire, Budafokra, Békásmegyerrre sokan költöztek ki. Az itteni alacsonyabb adók és lakbérek elsősorban a szegényebb napszámosokat, segédmunkásokat csábították. De az olcsóbb életviszonyoknak nagyon nagy áruk volt.

A tbc, az egyéb fertőző betegségek előfordulása, a csecsemő- és gyermekhalandóság országos szinten is magas volt. Az okok keresésében nem kellett messze menni. Bár Budapest szűk, sötét udvarú bérkaszárnnyái helyett a peremtelepüléseken inkább falusias hangulatú házak voltak többségben, de visszahőkölt a látványtól, aki átlépte a földszintes

épületek küszöbét. A lakások többsége egyetlen szűk szobából és egy semmivel sem tágasabb konyhából állt, itt húzta meg magát a népes család. Az sem volt ritka, hogy a bérleti díj megosztása végett albérlőket is fogadtak. Virágzott az ágybérlet is. A mára szerencsére feledésbe ment intézmény azt jelentette, hogy a bérlő – rendszerint egyedülálló férfi – csekély pénzösszeg ellenében jogosult volt a család egyik ágyát estétől reggelig használni.

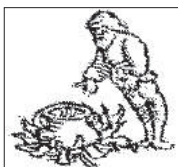
A városok és községek vezetői természetesen ismerték a lakásviszonyokat, nem kevésbé ezek közegészségügyi és – nem utolsósorban – erkölcsi következményeit. Tenni azonban nemigen tehettek semmit. Szemben a fővárossal, nem állt rendelkezésükre olyan összeg, amelyet lakásépítésre költhettek volna. A túlzás nélkül reménytelen helyzetben, az 1940-ben elfogadott 23. törvénycikk és az általa létrehozott Országos Nép- és Családvédelmi Alap, az ONCSA hozott némi változást. Ez a jogszabály nem kevesebbet célzott meg, mint hogy tíz év alatt akkor hihetlen összegnek tűnő egymilliárd pengőt fordít a lakosság legelesettebb rétege, a nagy-családosok megsegítésére.

Az ONCSA azonban több akart lenni, mint segélyezés. Életre hívói világosan látták, hogy az alkalmi vagy épp rendszeres segély nem képes talpra állítani a családot, hanem újabb szegénységet, újabb társadalmi bajokat szül. Évtizedek alatt tapasztalhatták a szociális szakemberek: azok, akik segélyben részesültek, egyre kevesebb lelkesedéssel igyekeztek munkát keresni, s a végén nemegyszer eltartatták magukat a közzel. Gyakran belefásulva a megélhetés keresésébe, beérték akár a nyomorszínttel is, és ez többnyire gyermekeik hasonló életkilátásait vetítette előre.

Éppen ezért az új rendszer nem segélyezni akart, hanem egyetlen nagy összeggel talpra állítani. Megteremtői – ma divatos kifejezéssel – »rendszerben gondolkodtak«. A kiválasztott, négy- vagy annál több gyermekes család ugyanis nem ajándékba kapta a juttatást, hanem kölcsönként. Ez egyrészt a visszatérülést szolgálta – az alapnak tíz év elteltével önellátóvá kellett volna válnia –, másrészt a megsegítettek együttműködését is kikényszerítette.”

(Folytatjuk...)

Az újpesti cserépkályhák építője és „doktora” Pendl György kályhás mester

Az Újpesti Képes Almanach 1914-ben kiadott első évfolyama (Negyedi-Szabó Béla és Weisz Sándor kiadása; Egyenlőség Nyomda Ujpest, Árpád-út 15.) az „Ujpesti Cimtár” fejezetében, 31 oldalon keresztül sorolja fel a város vállalkozóit, köztük az egyetlen kályhás céget, a Pendl Testvéreket a Szép (ma: Szabadkai) utca 23.-ból. Vajon kik is voltak a Pendl Testvérek, akiknek „villamerőre berendezett első újpesti agyagipara gyártott Teracotta, Majolika építészeti díszeket, csempetűzhelyeket, cserépkályhákat modern stilben és különféle színekben”? Volt a cégnek „ujdonsága is (saját találmány)”

Az Újpesti Képes Almanach első kiadása, amely őrzi a Pendl Testvérek emlékét

– hirdetésük szövege szerint – e vasbetét fűtőszekrények azonnal melegítettek és 3%-os fűtőanyag megtakarítást biztosítottak tulajdonosuk számára. A vállalkozók tervrajzzal és költségvetéssel díjmentesen szolgáltak.

A családi annalesek – mesteremberek esetében általában – igen szűkszavúak vagy egyáltalán nincsenek; azok az imakönyvek, illetve a Biblia, amelyekben a jeles eseményeket szokás szerint feljegyzik, elkallódnak. Pendl György unokáinak visszaemlékezése azonban fontos adalékokkal szolgál. Ezek szerint a Pendl Testvérek Szép utcai „tőkeházát” és műhelyét még György édesapja, Jakab építhette, amikor Tapolcsányból (a Károlyi-család felvidéki – ma Szlovákia – birtoktestének területéről) Újpestre költözött.

Pendl Jakab Bécsben született. Valószínűleg ott tanulta ki a szakmát és ugyanott nősült meg. Első felesége a Klosterneuburgban született Heidecker Anna volt. Hamarosan három fiuk: István (? – ?), György (1878–1964) és Károly (? – 1930) és egy kislányuk született. A kislány születése után az asszony meghalt. A gyerekekről való gondoskodás okán Jakab újból megházasodott – a kor gyakorlata szerint – sógornőjét, Anna húgát, Heidecker Máriát (1848–1938) vette el. Ő nevelte fel a három

A cég hirdetése az 1914-es almanachban

fiút, de közös gyermekük (Heinrich) is született, aki néhány napot élt csupán. Pendl Jakab, talán a bécsi konkurencia miatt költözött el a császárvárosból, és azt is feltételezhetjük, hogy esetleg a Károlyi grófok meghívására, a nemesi család birtokain lévő kastélyok kályháinak karbantartása miatt telepedett le Tapolcsányban. Rövid felvidéki tartózkodás után költözhettek tovább Újpestre. Minden bizonnyal a jobb megélhetés reménye vezérelhette őket, hiszen a kiegyezést követően a fői Károlyi-birtokon alapított, a család által is Károlyi érdekeltségeként ismert Új-Megyer – akkor már Újpestnek nevezett – település óriási fejlődésen ment keresztül. Pendl Jakab 1885-ben, ebben a községben alapította agyagipari vállalatát.

Pendl György 18 évesen, édesapjánál – már Újpesten – szabadult fel 1896-ban. Egy évtizeddel később átvette a vállalatot, amelyet 1914-ben már „Pendl Testvérek” néven jegyezték. Az 1930-ban megjelent A Magyar Ipar Almanachja című kiadvány szerint Újpesten, az Árpád út 27. szám alatt bérlőként lakott és a céget ő vezette. 1907. szeptember 29-én nőül vette Pacsics Lujzát, akivel feltehetően még a tapolcsányi tartózkodása idején ismerkedett meg. A menyasszony 1888. január 3-án született, és édesanyjával együtt ugyan-

Pendl György és felesége (Pacsics Lujza) esküvői képe

csak Újpestre települt. (Az eskető pap dr. Varázséji Béla kanonok-plébános volt.) Ebből a frigyből hat gyermek született, négy lány: Margit (1908–1985), Anna (1912–2010) – akinek leányai szolgáltatták jelen cikkhez az adatokat és az újpesti fényképészek (Kozma Gyula és Krausz A.) által készített fotókat –, valamint Ilona (1918–2007), Márta (1920–2008) és két fiú. Egyikük 1909-ben, héthónapos korában meghalt. Fivére Károly (1916–1944) a Don-kanyarban tűnt el.

Pendl György részt vett az első világháborúban, szapporként szolgált (e régies francia katonai kifejezés árkászt, mai szóval utászt jelent). A cégalapító Pendl Jakab halálának idejéről a családban nem maradt fenn dokumentum, de halála után – a kor szokása szerint – a testvérek jelentkeztek a „jussért”.

Pendl György – bár a Szép utcai házhoz ő építtette a verandát és egy bemutató termet hozott létre a kályhák, virágcserepek, terrakotta és majolika épületszobrok, illetve -díszek számára – nem kapta meg az őt jogosan megillető részt. Emiatt kivált a Szép utcai cégből és az anyósa után maradt örökségből feleségével megvásárolták a Nádor utca 23. számú házat, amely a közelmúltig a család tulajdonában maradt. (Pacsics Lujza édesanyja, lánya esküvőjét követően visszaköltözött Tapolcsányba. A családi legenda szerint a nagymama halála után az értékeket a család egy pólyába rejtve hozta át Magyarországra.) A Nádor utcai ház két lakásból állt, de mivel az utcai lakásban egy háromtagú család élt, akiknek még évekig nem lehetett felmondani, Pendl György nyolcadmagával az udvari szoba-konyhás lakásban húzta meg magát.

A mester (balról a második) a segédeivel és Károly fiúval

Néhány évvel később birtokba vehették az egész házat, amelyet műhellyel is bővítettek. Az üzemben a sorozattermékeket présgéppel készítették, a helyiséget szárítóval, kemencével is felszerelték. A cégben a tulajdonoson kívül három alkalmazott és a fiú, Pendl Károly dolgozott, mellettük a kisebb tárgyakat, díszeket Ilona készítette. A Nádor utcai háznál kezdetben csak kályhacsempéket gyártottak, a cég a kályhákat a megrendelőknek össze is állította. Mivel cserépkályhát, kandallót építtetni csak a jobb módúak tudtak, a szakma ezen szeletéből nagyon nehezen tudtak megélni. Egy ügynök tanácsára kezdtek (virág) cserepeket gyártani és azokat piacra dobni. Az üzlet kissé fellendült ugyan, de a mester felesége és Anna lánya még abban az időben is konyhai használati tárgyakat árult az újpesti piacon, hogy kiegészítsék a család bevételeit. A műhely mellett, a ház utcai szárnyában is kialakítottak egy porcelánüzletet, ahol Márta dolgozott. A boltot azonban, kis forgalma miatt később megszüntették.

Pendl György ipartestületi elöljáróként és tanoncvizsgáztató bizottsági tagként is kivette részét a szakmai közéletből. Családjával a rokon szakmák egyesületeivel közösen rendezett iparosbálon is részt vett. (Anna lánya egy ilyen alkalommal ismerkedett meg későbbi férjével, Nemes Fejes Tibor műbútorasztalossal. Nemes Fejes István életpályáját lapunk 2011/4. számában ismertettük.)

A Pendl család személyes történetének egyik érdekessége – az osztrák, illetve német unokatestvérek: Lina, Pepi és Szuzi tántik

gyakori megjelenése révén – a német nyelven való társalgás. Ahogy a magyar családok többségénél, az ő familiájukban is volt egy Amerikába kivándorolt nagybácsi, aki farmerként gazdálkodott és Clevelandban telepedett le.

Pendl György 1964-ben hunyt el. Élete utolsó éveiben az újpesti cserépkályhák javítását, átrakását végezte. Jelen sorok írója még emlékszik az idősebbek mondására, amely szerint: „Kisfiam, ha baj van a kályhával, csak szólunk a Pendl bácsinak és minden rendben lesz!”.

Pendl György élete és munkássága az újpesti iparoscsaládok kemény munkával, a családtagok bevonásával megvalósított szerény jólétet biztosító vállalkozások tipikus példája volt. Bár az 1934-es és az 1938-as újpesti almanachokban három, az 1941-es almanachban már négy kályhás is szerepelt, az elsőnek 1885-ben alapított cég ismertsége okán a Pendl név vált fogalommal Újpesten.

A Pendl család régi fényképeit nézgetve kiderül, hogy Újpesten több fényképész is működött. A mindenki által ismert, ma is meglévő Tizian cég mellett az egyik fénykép hátoldalán Kozma Gyula, a másikon „Krausz A. Fényképészeti műterme” ajánlja szolgáltatásait, „Utánrendelések jutányos áron teljesítenek”. □

*A szerző ezúton köszöni Liptai Józsefné Nemes Fejes Marianna és dr. Baksa Istvánné Nemes Fejes Gabriella szíves adatszolgáltatását.

A vállalkozás a kisebb tárgyak készítésében segédkező lánnyal, Ilonával. Jobbról a második Pendl György

Az idős Pendl házaspár a Nádor utcai ház udvarán

Az újpesti piac története 1. rész

Az alapítástól az 1890-es évekig

Hamarosan elkészül az újpesti piac és vásárcsarnok Szent István téri új otthona, és ezzel végleg lezárul egy korszak. Ki tudja, hányadik már az újpesti piacozás történetében? Sorozatunkban a helyi identitásban oly fontos helyet betöltő piac egymást követő korszakain tekintünk végig.

Az újpesti piac történetének kezdetéről, a település közlekedéséről Ugró Gyula egykori polgármester 1932-ben megjelentett Újpest monográfiájában emlékezik meg. Újpest területén a telepítés első évtizedében, az 1830-as években még nem jelent meg piac. A községet alapító családok eleinte önellátással, illetve a házaló kereskedők segítségével biztosították a kicsi telep szükségleteit. A lakosság azonban gyorsan gyarapodott, és ennek köszönhetően már az 1840-es évek első felében kialakulhatott a helyi piac, amelynek gyors fejlődését a település kedvező földrajzi fekvése, elhelyezkedése is nagyban elősegítette. A piac helye a mai Árpád út és a Váci út sarkától Rákospalota felé vivő forgalmas országúton alakult ki, ott, ahol a házak tömörebben követték egymást. A kofák többsége még a földre terített gyékényen, ponyván árult vagy csak a pusztai földre helyezett kosárból, ládából, zsákból kínálta a portékáját; gyakran csomókba, halmokba osztva az árut – ahogy azt Maklári Jenőné Újpest hőskora képekben (1830–1950) című kötetében plasztikusan leírja. A palotai országúton, a későbbi Fő (ma: Árpád) úton kialakult piac kezdetben mindenféle rendszabály nélkül működött, ami folyamatos lehetőséget adott az árak elszabadulására és a vásárlók kihasználására. 1845-ben a község sertéshúsmérési általános jogért folyamodott, de a királyi javadalomhoz tartozó jogot egy jó ideig nem sikerült megszereznie, illetve kiterjesztenie. A közellátást az 1840-es és az azt követő években más termények magas ára is nehezítette. Ezzel kapcsolatosan

idézte Ugró Gyula a községi panaszjegyzőkönyvből a következőket: „a községbe behozott főzelék, baromfi, fa és a többi, mi az élelem fenntartásához tartozik, a nyerekedő kofák által azonnal megvétetnek, mit azután a köznép drága pénzen kénytelen megvásárolni. Uzsoráskodás elmellőzése tekintetéből határozatott, hogy a mi más helyekről Újpestre behozatik és itt eladatik, legelőször is, ha reggel 9 óráig a nyereszkes kofák egy krajcárjig is valamit vásárolnak egy pengő forint fizetésével, ha pedig ez nem lenne elegendő, másodszor a határozat be nem tartásáért 2 pengő forint és 24 órai börtönbüntetéssel büntettetnek”. Ennek a rendelkezésnek végül nem lett fogantatja – a korabeli forrásokban nem találtuk nyomát. Valószínűleg az árusok kijátszották a rendeletet, a hatóság pedig nem tudta érvényesíteni azt.

A saját piac kialakulása után a következő lépés a piaci rendszabályok kidolgozása volt. A községi előjáróság emellett a vásártartási jogot is meg kívánta szerezni a település számára. Ez utóbbi érdekében 1863. március 31-én, az akkor már 2570 lakossal rendelkező Újpest Pest–Pilis–Solt vármegyéhez fordult, egyúttal állandó rév felállítását is kérvényezte. A beadványt a községet alapító földesúr, Károlyi István gróf is támogatta. A Helytartótanács két év múlva, 1865 májusában hozta meg a kedvező döntést. A határozat kimondta, hogy Újpest község hetenként kétszer, szerdán és szombaton vásárokat tarthat. Ezzel a község piaci helypénzszedési jogot kapott, ami aztán komoly bevételi forrást jelentett. A helypénzi árszabást, a vásártarifát 1865. szeptember 1-én határozták meg a következőképpen: „1. Egy gyalog ember ki valamit árul 2 [krajcárt]/ 2. Egy kétkerekű taliga vagy egy vonós szekér, fával vagy természetmennyel 4/ 3. Egy szekér, mellyen bármennyű gyártmány vagy természetmennyű árultatik ha két fogatu 6/ ha három fogatu 10/ ha négy

fogatu 12/ 4. Kereskedelmi portékákkal terhelt szekér ha három fogatu 14/ ha négy fogatu 16/ 5. Azok kik asztalon árulnak 4/ 6. Azok kik apróbb sátorba árulnak 6/ 7. Azok, kik nagyobb sátorba – ha kereskedők 10/ ha mesterek 8/ Lábon álló jószágok, ha árulni állítatják ki u. m. egy bárány, kecske, juh, gedő, malacz, számár, öszvér, borjutól 2/ 9. egy ló, tehén, ökör, bivalytól 4/ egy sertéstől akár hizott akár sovány 2/ egy sereg ludtól 8/ 9. Egy öl fától kirakva 4 [krajcárt]”. Az árszabás végén kimondták azt is, hogy „kivételnek helye nincs”, azaz mindenkinek fizetnie kellett. Ez az árszabás jól mutatja, hogy milyen változatos volt az 1860-as évek újpesti piaca, amely egyre nagyobb területet foglalt el a Fő úton. A kiegyezés utáni időszak, az 1867–1873 közötti évek rohamos fejlődést hoztak Újpest számára, ahogy azt Gadányi Károly 1877-ben megjelent megyemonográfiájából is kiderül. A lakosságszám az említett 1863. évinek az ötszörösére növekedett és ez a helyi ipar fejlődése mellett nagy hatással volt a kereskedelemre és magára a piacra is.

Az újpesti piacozás történetében 1873-ban új fejezet kezdődött, mert az előző évben megindult lóvasút közlekedésének biztosítása

miatt, a napi piacokat a Fő útról az 1870-ben Károlyi István által a Sándor és Károlyi utcák között elterülő új piactérre, a mai István térre helyezték át. A vásárteret kijelölő határozat szerint „a heti vásárok nyáron délelőtt 9 óráig, télen 10 óráig az új piactéren tartatnak és minden vidékről kocsival eladásra behozott élelmi cikkek vagy árutárgyak a nagy piacra szállítandók”. A piactér kijelölését Károlyi István tulajdonjogának fenntartása mellett tette meg. Egy negyedszázaddal később, 1895. július 12-én kelt nyilatkozatával ruházta át tulajdonjogát. Az alapító fia, Károlyi Sándor gróf Újpest községre adományozta a tulajdonjogot. (E dokumentumot az Újpesti Helytörténeti Gyűjtemény eredetiben őrzi.) Az új terület kijelölésével összhangban elrendelték még, hogy az újpesti piacra beérkezett szekerek a Löwy háztól a dr. Hádl házig – a mai Árpád út elején lévő szakaszon – árucikkek lerakása céljából nem állhatnak meg, és az iparcikkek árusítását, valamint a vásári sátrak elhelyezését is megtiltották ezen a területen. Ugyanakkor a piacozás nem tűnt el teljesen korábbi helyéről, mert az élelmiszerek „kicsinybeni” (azaz a gyalog szállítható mennyiség) eladását továbbra is engedélyezték. Sőt, minden árusnak

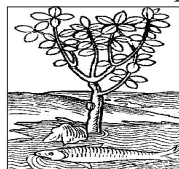
Korabeli képeslap az újpesti piactérről az 1900-as évek elejéről

megengedték, hogy a fent említett nyári, téli piacozás 9, illetve 10 órai végeztével az el nem adott árut a község bármely utcájában házalva is eladhassák. Újpesten ekkor már nem szerdán és szombaton, hanem kedden és pénteken tartották a hetipiacot, amelyeknél csak a vasárnapi piac volt jelentősebb, hiszen a munkás lakosság leginkább akkor tudta megvásárolni a heti élelmiszer- és egyéb szükségleteit. Az újpesti piacot azidőtájt már Palota, Fót, Dunakeszi, Veresegyház, Csomád, Kisújfalu és más szomszéd községek áruival is ellátták, és a helyi lakosság mellett a környező falvak polgárai éppúgy vásároltak ott, mint a Pestről lovasúton érkezők. 1873-ra már két piaca is volt Újpestnek napi és heti vásárokkal, de a település országos vásár tartására még nem kapott jogot. Ennek megszerzésére sem kellett már sokáig várni, mert 1874 augusztusában a Földművelésügyi, Ipari és Kereskedelmi Minisztérium évi négy alkalomra – február, május, július és október 15. után eső vasárnapokra – megadta az engedélyt „baromvásárral összekötött” országos vásárok tartására. (Az elsőre 1874 októberében került sor.)

Az új piachelyre történő költözés után, 1873. augusztus 1-én új piaci árszabást is kiadott a község, amelyben a korábbtól eltérő helypénzek szerepeltek. Fontos adalék, hogy a község akkoriban már különbséget tett a helybeli és az idegen árusok között. A helybeliek kevesebb helypénzt fizettek a piac hasznbérletéért. Újpest ugyanis hasznbérbe adta a piaci helypénz-beszédést, amelyből 1873/76-ban 3100 Ft, 1888/91-ben pedig már több mint a duplája, 6800 Ft bevétele származott.

1883-ban megszüntették a Fő (ma: Árpád) úton a nagy forgalmú, a Beniczky (ma: Berzeviczy Gergely) utcáig terjedő, az út két oldalán hosszan elnyúló kis piacot, és attól kezdve az élelmiszerek kiskereskedelme is csak a nagy piacon, az akkor Templom térnek nevezett területen folytatható tovább. Ez az intézkedés azonban nem jelentette azt, hogy ettől kezdve egyedül a Templom téri piac létezett volna Újpesten. Egy ideig a mai Tanoda téren is tartottak állatvásárokat, emiatt a területet egy ideig Vásár térnek, majd Széna térnek nevezték. (Az 1910-es években itt működött a zsibárus piac.) Akadt olyan vélemény, amely szerint a piacot, kijelölt helyéről teljes egé-

szében ide kellene áthelyezni. 1897-ben Fehér Mór, az Újpesti Széchenyi Kör elnöke, az Újpesti Közlöny hasábjain indítványozta ezt az elképzelést, egyrészt a helyszűkére hivatkozva, másrészt azért, mert ő sétateret álmodott az akkor már István térnek nevezett főtemplom körüli területre. Ebből a tervből azonban nem lett semmi (bár még az 1910-es évek elején is többen szerették volna), és a piac teljes centralizálására is várni kellett még néhány évtizedet. Fehér Mór ezen hírlapi írásából tudjuk, hogy helyszűke miatt a nagy piac árusai közül többeket a Széna térre irányították át, ami nagy elégedetlenséget szült, mert ott csak kisebb bevételhez juthattak. Ez az intézkedés aztán azokra is kiterjedt, akik terményeiket kocsikkal vitték a piacra. A helyiek elégedetlensége tovább fokozódott, amikor a rákospalotai és más községi kocsikat visszaengedték az István téri piacra, őket azonban nem.

A korabeli országos, illetve helyi napi- és hetilapokból számos érdekes részlet megtekinthető. Ezek adnak hírt többek között a nagy piac helyének, környezetének fejlődéséről, szépüléséről, pl. 1885-ben kút fúrásáról a piac területén (Újpest és Vidéke 1885. december 20.) vagy 1888 végén arról, hogy Illek Vince plébános a templom körüli területet saját költségén 250 fával ültette be (Újpesti Ellenőr, 1888. december 9.) Egy korábbi számban (május 13-án) még 150 db akácfáról írtak. Ezt követte a kavicsozás témája, amelyről az Újpesti Hírlap egyik 1891 májusi száma számolt be, és amely leírja a korábbi szomorú állapotokat is: „A templomtér, mely ezelőtt a pocsolyáknak központja volt, egészen megváltozott. Ha valaki e tért csak két évvel ezelőtt látta, rá sem ismer, mert egészen kijött a régi formájából, új ruhát vett magára és most disze a községnek. Arra, hogy a templomtér szabályozták, nagy szükség volt, mert azelőtt, ha kis eső volt, hiába árultak ott jó és olcsó portékát, a nagy sár miatt nem mert senki oda menni vásárolni, míg most, ha eső is lesz, bátran mehet mindenki vásárolni, mert az egész tér kavicsolva van, ott nem lesz sár.” A sár tehát többé nem tartozott a piac problémái közé, ám maradt több más megoldásra váró gond, például a szemét ügye. (Folytatjuk...)

Prém Margit, az adományozó, 9. rész „Egész földrészek élete forog kockán”

1939 őszére a magyarországi belpolitikai helyzet már alaposan megváltozott. Az 1920-ban életbe lépett úgynevezett „*numerus clausus*” törvény után 1938-ban elfogadták az első, majd egy évvel később a második zsidótörvényt, amely nemcsak az izraelita vallásúakat, hanem a keresztény állampolgárokat is „zsidókként” kezelte, ha azok egyik szülője vagy legalább két nagyszülője az izraelita felekezet tagja volt. E jogszabály bevezette a „származási igazolás” elnevezésű okiratot, amelyet minden magyar állampolgárnak be kellett szereznie.

Az akkori ügyintézési szokásoknak megfelelően Prém Margit bonyolult levelezésbe kezdett, hogy saját származási igazolásához bemutathassa apai nagyanyja, Vogel Karolina anyakönyvi kivonatát. A családban nem őrizték meg a nagymama keresztlevelét, és pontatlan adatokkal rendelkeztek arról, hogy a Nyugat-Dunántúl mely településén és mikor született. A skót iskola igazgatónője Győrben élő barátnőjétől, Ajtayné Patay Ildikótól kért segítséget. 1940. április 21-én a következő üzenetet kapta: „Margit drágám, Mama továbbította kívánságodat, mivel a szálak Győrbe vezettek. Nagyon örülök, hogy legalább valami kis szolgálatot én is tehetek Neked, sajnos azonban nem tudom olyan sürgősen elintézni, mint talán kellene. Itt ugyanis 6 plébániahivatal van, ami mind számba jöhet. Tegnapig kettőt intéztem el eredmény nélkül, ma vasárnap nem tartanak hivatalos órákat, így csak holnap folytathatom a kutatást. [...] Csókollak szerető Ildid” A következő levél április 30-án érkezett: „Margit drágám, sajnos, üresen küldöm a levelet. Végigjártam valamennyi, nem is 6, hanem 7 plébánia hivatalt és sehol semmi nyoma Vogel Karolinnak! Ma még elmentem a lelkési hivatalba is, azzal a halvány reménységgel, hogy esetleg az esküvőjüknek lesz ott bejegyzése, de bár 1833-42-ig végignéztük az

összes vőlegények nevét, Prém Antal nincs köztük. Most igazán nem tudom, mit lehetne csinálni, azt kell hinnem, hogy annak idején rosszul diktálták be a születési helyét. Vagy esetleg mégis itt született és másutt keresztelték? Egyszóval nagyon sajnálom, hogy nem lehettem segítségedre, de ha tudsz valami útbaigazítást adni, aminek itt utánajárhatnék, csak írd meg és szívesen kutatok tovább. Megjegyzem, hogy úgy a V, mint az F betűnél keresték és 1815-20-ig terjedő években. A legtöbb helyen szemem láttára történt a keresés s így magam is meggyőződhettem, hogy nincs meg. Mamuskám továbbította nekem a 10 P-t is amit a költségekre küldtél, a holnapi postával küldöm vissza azt is, ma már késő van pénzt feladni. [...] Margit drágám, írd meg mit lehet tenni az okmányok ügyében, hátha találsz valami feljegyzést valahol. [...]”

Prém Margit nem adta fel a keresést. Előre felbélyegzett válaszböríték kíséretében Győr vármegye több településének plébánosához fordult: „Budapest, 1940. május 1. Főtisztelendő Plébános Úr. Alulírott azon kéréssel fordulok Főtisztelendőségedhez, hogy a származási bizonyítványomhoz szükséges, állítólag 1815-1816-ban született Vogel Karolina keresztlevelét megküldeni szíveskedjék. Kiváló tisztelettel: Prém Margit.” A levél hátán olvasható a válasz: „A gönyői r.kat. plébániának csak 1828.-tól kezdve vannak anyakönyvei, korábbi időről tehát anyakönyvi kivonatot nézni nincs módomban. Gönyű 1940. máj. 3. Farkas István plébános”. Margit azonnal viszontválaszolt: „Főtisztelendő Plébános Úr! Azt az értesítést kaptam Főtisztelendő Úrtól, hogy a gönyői anyakönyvi bejegyzéseket 1828-tól kezdve lehet kimutatni. Így az 1816-ban született Vogel Karolina adatait ezek szerint nem kaphatom meg. Valószínűleg lesznek Gönyűn később született, vagy elhalt hozzátartozói, ezért azzal a kéréssel fordulok Főtisztelendő úrhoz, hogy az 1828 óta szüle-

tett mindkét nembeli Vogel, Vogl, Fogel, Fogl bejegyzettek nevét, születési vagy halálozási adatait velem közölni szíveskedjék. Mint előző levelemben is írtam, az adatokhoz származási bizonyítás miatt van szükségem. A felmerülő esetleges költségeket kérem utánvételeztetni. Fáradtságát előre is köszönöm, maradtam kiválótisztelettel: Prém Margit.” A válasz ismét az eredeti levél hátoldalára írva érkezett: „Az anyakönyveket az 1828. évtől az 1864. évig átnézve a Vogl nevet semmiféle formában nem találtam s így semmiféle adattal nem szolgálhatok. Gönyű, 1940. máj. 15. Farkas István plébános.” Május 3-án a tatai plébániára is hasonló kérvényt vitt a posta; a visszaküldött levél alján piros ceruzával írva ez áll: „Fogl Anna és Fogl Franciska található, de Vogel Karolina nem! Ple. Hiv. Tata” Egy másik előre felbélyegzett borítékon a feladó helyére a dunaalmási plébánia pecsétjét nyomták. A plébános kiegészítette a címzést a borítékon: Prém Margit neve elé a „Nagys.”, a neve után pedig az „urnő” szavakat írta. Az értesítésben ez olvasható: „[...] Utánakutattam Vogel Karolinnak. 1800-1828-ig nem találtam az anyakönyvben bejegyezve, pedig Neszmély a Dunaalmás plébániához tartozott, ahonnan most írok. Vagy ref. volt, vagy nem itt született az illető, ugyanis a zárójelben más nevet is tetszett jelezni. Dunaalmás, 1940. V. 8. Kiváló tisztelettel: Mészáros Antal plébános.”

Prém Margit, a budapesti skót iskola igazgatónője

Ildikó levelein érződik, mindenképp szeretett volna segíteni barátnőjének: „Győr, 940. V. 9. Margit, drágám, sietek tudatni a következőket: A hirdetést valóban közzé lehet tenni és lehet is eredményt várni tőle, de a lap csak időszakonként jelenik meg; legközelebb valamikor júniusban. Lehet azonban az Egyházmegyei Hivatal (=püspöki hivatal) útján levelezőlapon köröztetni, mely esetben a választok hozzájuk jutnak be, ahol én megkaphatom; ez a módszer gyorsabb és biztosabb, de 8-10 pengőbe kerül a kivonaton kívül, ami még +1 P. Nem akartam tudtod nélkül ezt a második módszert megindítani, azért kérlek, írd meg azonnal, hogy melyik szerint járjak el. A gönyői lehetőségre nézve is pontos felvilágosítást adtak az alábbiakban: Gönyűben igenis volt plébánia már 1805-ben is, de anyakönyvek csak 1826-tól vannak, az előzők vagy elvesztek, vagy elégték, vagy más baleset érte őket, úgy, hogy ha Vogel Karolin netán csakugyan Gönyűben született volna, akkor erről sehol se lehet feljegyzést találni. Ami az előző keresést illeti –, amint már említettem is: nem tartom valószínűnek, hogy az itteni plébániánkon rosszul nézték volna meg, s azt hiszem, abba bele kell nyugodnunk, hogy Győrött nem található, mert az is bizonyos, hogy több plébánia nem jöhet számításba. Vanni van ugyan még egy, de az egészen újkeletű. Hát csak írd meg, melyik módszert akarod, s én azonnal intézkedem. Semmi különösebb fáradságot nem okoz, a hivatal itt van egész közel hozzánk a püspökvárban, és az időbeosztással sincs baj, mert ½ 9-től ½ 1-ig vannak ott [...]”

A levelek és lapok sűrűn váltották egymást. Május 12-én e sorok érkeztek Győrből: „Margit, drágám a körözésre megadtam az adatokat, fizetni majd csak utólag kell. Felírták a Te címedet is. Negatív eredmény esetén nemleges bizonyítványt adnak. Csak 10 nap múlva lehet érdeklődni a válaszok iránt, mert rengeteg körözés van és időt kell hagyni a plébánosoknak. [...]” Újabb öt nap múlva, 17-én Ildikó hosszabb levélben ecsetelte a helyzetet: „[...] szerettem volna valami pozitív eredményről írni, azért vártam pár napig a válasszal – sajnos azonban, ma sem tudok mondani semmi biztató jelenségről számot adni, de ha ma nem írok, akkor csak a jövő héten kapsz hírt, s ezt nem akartam.

Remélem, időközben megkaptad lapomat, melyben jelentettem a körözés megindítását. Ezzel kapcsolatban még azt mondhatom, hogy olyan értelmű szöveggel nem állíthatják ki a nemleges bizonyítványt, ahogy Te megfogalmaztad, mert csak azt tudják, hogy Gönyűben 1828 óta van csak anyakönyvezés, de hogy az előző évekről miért nincs, azt csak feltételezik, amint hogy pusztán feltételezés az is, hogy Vogel Karolina Gönyűben született volna. Már legelső referálásomban is, úgy hiszem, megírtam, hogy mindenütt úgy V, mint F betűvel és 6-8 évre kiterjedőleg kerestük a nevezetes hölgyet és sehol, még csak hasonló nevet sem találtunk – ennek ellenére két plébánia hivatalban már újra bent jártam és most már Vogel v. Fogl stb. cipész mester halálát is kerestük – sőt a házassági anyakönyvet is 1860-ig átnézték – az előbbihez hasonló negatív eredménnyel. Feigl és Faigl az van, és első alkalommal valamelyik helyen – sajnos nem emlékszem, melyiken – volt egy Foigl Katharina s ez volt az egyetlen valamennyire hasonló név. Akkor nem vettem figyelembe, mert reméltem, hogy megtaláljuk az igazit. Az említett két plébániát, ahol újra jártam, azért vettem most elsőnek, mert azt hittem, hogy ott volt a fent említett Foigl Katharina, de tévedtem. Holnap nem igen tudok eljutni a többi helyre [...], hétfőn már úgy is megyek a körözés iránt érdeklődni, akkor folytatom a nyomozást. Egyébként két másik irányban is nyomozok. Egy ismerősöm említette, hogy egy barátnője szokott emlegetni valami Foglinét, szóval, hogy ma is lenne itt ilyen nevű család. Ezt kutatom most. A másik irányt a Vogel Karolin apjának a mestersége adja, amennyiben remélhető, hogy mint iparos be volt valahol jegyezve. Sajnos az eredmény eddig itt is =0, pedig már 3 helyen jártam, innentől küldöztetve magamat, de most végül a városi levéltárban kaptam azt a biztatást, hogy szívesen utánanéznék, de csak 28.-a után, mert éppen rendezik a levéltárt.

Hát nincs szerencsénk ezzel a kutatással és engem is nagyon bánt, hogy egyszer lehetnék segítségemre valamiben, és akkor is ilyen balsikerrel járok. [...] Azt akarom még kérdezni, hogy Prém Antal adatai nyomán keresztetted-e már a házasságlevelüket? Ha, amint Mamuskám mondja P. A. budapesti ke-

reskedő volt, akkor azt ott lehetne kutatni s hátha a házassági levélen más születési hely van feltüntetve és a halotti bizonyítványon lévő bejegyzés téves? Azt is hallottam, hogy Pesten vannak direkt „őskutatók”, talán egy ilyenrel kellene érintkezésbe lépned. Mindenesetre várjuk meg, hogy az újabb nyomok hova vezetnek itt. Közben el lehet tünődni azon, hogy miért fontos, hogy kinek ki volt a nagytatája és hol született, mikor egész földrészek élete forog kockán. [...] Margit drágám, nagyon sajnálom, hogy nem írhatok jobbat, remélem, legközelebb már lesz valami jó hírem. Szeretettel csókol: Ildid.”

A szorgos kutatómunka végül eredményre vezetett. Az alábbi levelet Ildikó 1940. május 22-én adta postára Győrben: „Margit drágám! Végre mégis megvan Karolina! De persze úgy, hogy ne örülhessek neki szívből, hanem szívből bosszankodjam és restelkedjem, hogy ilyen 2 balkezes barátnéd van. Amint látod ugyanis, mégis csak itt találták meg, abban a hivatalban, ahol kétszer járattak, felíraták velem a nevet, évszámot és nélkülem keresték. A mellékelt ábra mutatja, milyen lelkiismeretesen, hogy most a felsőbb hatóság leiratára mégis meglelt, amire a privát félnek könnyen rámondják, hogy nincs. Borzasztóan bánt, hogy már hetekkel ezelőtt meg lehetett volna, ha nem ilyen indulatosak és én szerencsésebb kezű ember lennék. De hát nálam tényleg minden nehezen megy. Egyébként az összes költség 2.50 P volt, mert többekkel együtt köröztették s így az megoszlott. Sietek postára tenni, így most már egy percet se készen. (Különben a Fogl család, akinél jártam Feigl-nek bizonyult.) Csókollak szeretettel: Ildid.”

(Folytatjuk...)

Patay Ildikó – a jó barátnő – férjével, Ajtay Bélával

Újpesti úttörténet: A Vasút utcától a Görgey Artúr utcáig, 11. rész

A munkanapokon meghatározott időpontokban induló úgynevezett gyári autóbuszjáratok útvonala is átvezetett az újpesti Dózsa György (ma: Görgey Artúr) úton. 1959. augusztus 3-tól a Tanácsházától (ma: Városháza) a Jászberényi úti Orion gyárhoz J jelzéssel közlekedő buszok közül kettő reggel 5.45-kor indult, és a Bajcsy-Zsilinszky (ma: István) út felől a Dózsa György úton áthaladva a Szilágyi utca, illetve aluljáró felé hagyta el kerületünket, tovább Rákospalotán és Zuglón keresztül ért Kőbányára, az Orionhoz. E viszonylat 1961. július 17-től Gy5 jelzéssel mutatkozott. 1962. február 26-tól a rákospalotai Kozák térről indulva az újpesti Pamutgyárhoz tartó Gy12 jelű autóbusz meghatározott indulásokkal műszakváltások idején járt. Az aluljáró felől a Szilágyi utca irányából „lépett be” utunkra, visszafelé pedig a Pamutgyár utcán és Fóti úton keresztülhaladva szintén az aluljárón át hagyta el kerületünket. E gyári autóbuszjáratok 1966-ban szűntek meg.

A IV. kerületi Dózsa György út őrizte korábbi arculatát, csak kisebb mértékben alakult át az utcakép az 1950-60-as években. Még a második világháború alatt épült az utunkkal párhuzamos, kezdetben Magyar Vigognefonó Rt. majd 1949 közepétől a Magyar Pamutipar tulajdonában álló emeletes szövedő épület, amit átalakítva 1948-tól orvosi rendelőnek és üzemi étkezdének használtak; utcai bejáratot is kapott. Tőle a Corvin utca felé eső ház lakóépület volt, mellette pedig az egykori rendőrségi épületként, később a pamutgyár kultúrházaként működő saroképületben 1948-tól az üzem 118 férőhelyes óvodája kapott helyet. A hatvanas években mintegy 120-150 kisgyermek töltötte e napköziotthonban idejét, míg szülei dolgoztak.

A Corvin utcával párhuzamos fekvésű, ötvenes-hatvanas években emelt bála- illetve

fonalraktárak közé 1965-ben a Dózsa György úti villamosvágányból kiágazva új iparvágány bekötés készült. Rajta Újpest belterülete felőli irányból tolták be a „mukik”, azaz a Fővárosi Villamosvasút sötét színű tehermozdonyai a vasúti teherkocsikat, bennük többek között a szállított szenet és pakurát a megfelelő raktárépületek rámpái mellé. (A Corvin utcához közelebb fekvő egykori fonalraktár épülete ma is áll: a Jysk áruháznak ad otthont. Az iparvágány bejárat kapuja szintén eredeti helyén emlékezteti utunk járókelőit erre az érdekes időszakra.) Az új bekötés megépítésével az Erkel utcába s onnan a Klauzál utca sarkánál lévő kapun át a gyárba tartó sín pár forgalma megszűnt. (E vágány Dózsa György úti vonalból való kiágazásának helye az út kövezetében 2015 nyaráig látható volt.)

Utunk több mint három évtizede lerakott kockakő burkolata mindinkább javításra szorult az egyre növekvő közúti forgalom hatására. Ezért 1961-ben részben újrakövezték, részben kijavították a kőburkolatot 2400 m² nagyságban. Korszerűsítették a közvilágítást is, 1961 augusztusában gyűltak ki a Dózsa György út új higanygőzlámpái.

A hatvanas évek második felében a 12-es és 12A villamosjáratok haladtak át utunk sínparjain, utóbbi betétjárat 1968-ban közlekedett utoljára. A Papp József (ma: Szent Imre) és Szilágyi utca közötti szakaszon az Árpád úttól a 47-es és 47A buszjáratok jártak keresztül az Egyesült Izzó, illetve a Cérnagyár felé, mellette a Moszkva (ma: Széll Kámán) tér felől érkező 84-es kanyarodott ide a Kiss János utcából, s haladt tovább a vasútállomásig. 1971. február 11-én az Árpád úti felüljáró építése miatt a régi, Szilágyi, Kiss János és Dobó utcák által közrefogott területen lévő buszvégállomás helyett üzembe helyezték a ma is működő, Szilágyi és Kossuth utcák találkozásánál lévő végállomást.

(Folytatjuk...)

A Tungsram SC Tájékoztató Futó Szakosztályának története 2. rész

Az elméleti felkészülésben nagy segítséget nyújtott a konkurens Újpesti Spartacus tájfutó szakosztály edzője, Szentpéteri Ákos „bácsi”, aki

meghívta versenyzőinket a térképes terepedzéseire. Az edzéseket az általa kijelölt, gondosan kiválasztott Buda környéki pályákon tartotta.

A bajnokságokra történő felkészülést nagyban segítette a különböző kupákon való részvétel is. Akadtak közöttük országos versenyek, mint pl. a Felszabadulási Emlékverseny (ma: Spartacus Kupa) vagy a Postás Kupa, illetve regionális küzdelmek, mint az északpesti Hajós Ferenc Emlékverseny, amelynek rendezési jogát később a Vasas Izzó kapta meg. A regionális versenyeket az UTTE múlt század eleji prominens vezetőiről nevezték el (Hajós Ferenc, Tolnai József stb.).

Akkortájt egyes versenyekre a résztvevő szakosztályoknak pontőröket kellett delegálniuk. Ebben nagy segítséget nyújtottak a turistaszakosztály tagjai, különösen Házy Ilona és Kadlecovits Edit, akik lelkes drukkei voltak a csapatnak. Egy ilyen alkalommal Ila gyújtogatókat tett ártalmatlanná. Bátor tetteért mind a Természetbarát Szövetség, mind az erdészet kitüntette.

Az intenzív felkészülésnek hamar megmutatkoztak az eredményei. A sikeres együttes legaktívabb versenyzői közé tartozott Cserteg István, Hargitai Miklós, Hódossy Béla, Lengyel Sándor és Tőkés József. 1964-ben a versenyeken már 8-an rendelkeztek rajtengedéllyel a turista szakosztály tagjai közül. Abban az évben az Izzó csapata 6 versenyen indult, összesen 11 fordulóban, 23 résztvevővel. A csapatlétszám általában még két fő volt, mivel akkoriban csak a magasabb minősítésű versenyzők indulhattak egyedül. (Érdekesség, hogy a szakosztály egész évi összes nevezési díja 1150 Ft volt. Napjaink-

ban egy bajnoki fordulón egy fő nevezési díja 2000 Ft.)

1966-ban már az Izzó nyerte a II. osztályú bajnokságot, és feljutott az I. osztályba. Ekkor már 14 versenyen indult a szakosztály 21 fordulóban 10 versenyzővel, akik összesen 97 alkalommal álltak rajthoz. A bajnoki fordulók során, egy-egy versenyen Tőkés, Cserteg és Hódossy egyénileg is első lett. A szakosztályból három versenyző II. osztályú minősítést ért el.

A korai évek csúcspontja 1967 volt, amikor 23 igazolt férfi és 2 női versenyző összesen 28 versenyen vett részt. Hosszú évek után ifjúsági és női versenyzőket is indíthatott a szakosztály. A Hajós Ferenc emlékversenyen Tőkés József első helyezett lett, a csapat pedig elnyerte kupát. A versenyzők egyéniben és/vagy csapatban több dobogós helyezést értek el más kupaversenyeken is. Hargitai Miklós és Tőkés József megerősítették II. osztályú versenyzői minőségüket, noha abban az évben a turistaszövetség új, szigorúbb feltételeket vezetett be. Az I. osztályú Budapest bajnokság első fordulójában, Ságváron Tőkés József egyéniben, valamint az Izzós csapat első lett. A tardosi második fordulóban már nem volt ilyen jó a szereplés, de végül az összetett eredmény alapján sikerült megnyerni a bajnok-

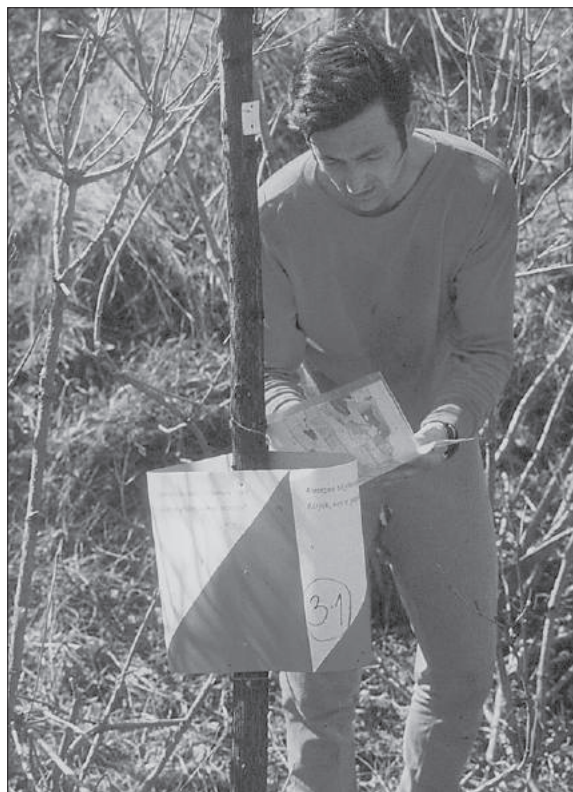

Lengyel, Hargitai, Tőkés, Bonyhády, Hódossy, Farkas korabeli sportfelszerelésben

ságot és felkerülni a következő évi országos csapatbajnokságba.

'67-ben nagy érdeklődés mellett rendezte meg a szakosztály Lajos-forrásnál az első Tolnai József sífutó tájékozódási versenyt, és ez volt az az esztendő, amikor a szakosztály elnyerte a Vasas Izzó Sportkör 1967. évi legjobb csapata címet. (Ezért a címért olyanok is versengtek, mint a vízilabda vagy a sakkszakosztály.)

A következő évben, 1968-ban az országos csapatbajnokságon azonban a csapat mindössze a 15. helyet érte el, és ezzel elbúcsúzott az első osztálytól. A kudarc kedvét szegte a versenyzőknek, akik ezután a bajnokságokon kívül alig indultak versenyeken. A kivételt csak a váltóversenyek jelentették, azokon még sikeres volt a csapat. A gárdát utolérte az előző nemzedék sorsa: megnövekedtek a munkahelyi és családi kötelezettségeik, amelyek miatt kevesebb idejük maradt a versenyekre való felkészülésre. Ugyanakkor a többi turista szakosztálynál is általánossá vált az a fizikai többletmunka, amelynek az izzósok korábbi jó eredményeiket köszönhették.

1979-ben Tőkés József megnyerte a Felszabadulási emlékverseny F21B kategóriáját

Nem sikerült a fiatalítás sem. Két versenyző azonban versenybírói címet szerzett, és így lehetőség nyílt arra, hogy elinduljon az Izzó Kupa versenysorozat. Ugyanebben az évben indult el a házibajnokságok sorozata is.

A tájékozódási futás a rendszerváltásig

1970-ben állami rendelettel létrehozták a Magyar Tájékozódási Futó Szövetséget, (a továbbiakban MTFSZ), ezzel a tájékozódási futást hivatalosan is önálló sportágként ismerték el. A rendelet szerint a sportköröknek a tájékozódási versenyzést, vagy tájékozódási terepversenyzést ezután önálló sportágnak, az azon résztvevő versenyzőket, tájékozódási futókat – későbbiekben tájfutókat – hivatalosan is versenyzőknek kell elismerniük. A résztvevőket minősített versenyzőként kell kezelniük és mindazokra a jogokra és kedvezményekre jogosultak, amelyekre a többi versenysportág minősített sportolói. A tájékozódási versenyzők alapvetően addig vagy a természetjáró szakosztályok tagjai voltak, vagy – főleg egyetemeken és főiskolákban – önállóan sportoltak.

A rendelet nem okozott teljes elégedettséget, hiszen a tájékozódási futók megváltott státuszáról és támogatásáról nem rendelkezett egyértelműen. A tájékozódási versenyzők a szétválás miatt – igen sok esetben – elvesztették azt az anyagi hátteret, amit addig – általában – a természetjáró szakosztályok költségvetéséből biztosítottak számukra. De a korábbi vasúti és szálláskedvezmények igénybevétele is nehezkesebbé vált. Újpesten 1970-ig 8 olyan sportkör működött, amely igazolt tájékozódási versenyzőkkel is rendelkezett. Összesen 176-an versenyeztek hivatalosan ezekben a csapatokban. A rendelet hatályba lépése után csak a Vasas Izzó és az UTTE tartotta meg továbbra is a tájékozódási versenyzőit. (Melléjük még az Újpesti Dózsa is így járt el, de ők eltávoztak Újpestről.)

A jogszabály nyomán az önállósult sportág követelményrendszere, a versenyek szerkezete is megváltozott. A versenyzők egyedül indultak, a csapateredményt az összegzett idejük adta. Emiatt a kupaversenyeken – az országos csapatbajnokságokat kivéve – lassan elmaradtak a csapatértékelések, helyettük váltóversenyeket rendeztek. A ver-

senyek minősítése E (elit), A, B, C, D osztály lett, amelyeken csak a megfelelő minősítésű versenyzők indulhattak. A pályahosszakat nem a táv, a szint, vagy az ellenőrző pontok száma/nehézsége alapján határozzák meg, hanem a szövetség által rögzített „várható győztes időket” vették figyelembe.

Az egyéni bajnoki címek megszerzését 1970-től a csapatbajnokságoktól függetlenné tették, és megváltozott az egyéni minősítés megszerzésének rendje is. Az MTFSZ a megszokott normál távú egyéni bajnokságok mellett kiírta a rövid távú, hosszú távú és éjszakai egyéni bajnokságokat, valamint az országos és területi váltóbajnokságokat is.

A szakszövetség, figyelembe véve a sportág igen erős fizikai követelményeit, 5-5 éves határokkal fokozatosan létrehozta a korcsoportos kategóriákat. Az ifjúsági és junior kategóriák elválasztása még ennél is tagoltabb. A versenyeken már 10 éves korúak lehetnek igazolt (minősített) versenyzők és létezik 90 éves kategória is! A régi pontórös és versenyzőkartonos ellenőrzést felváltotta a chipes „dugóka” alkalmazása. Nálunk a sport-ident rendszer terjedt el, amit SI-vel jeleznek. A versenyző egy chip-et visz magával (dugóka), amelyre az ellenőrző ponton lévő dobozok rögzítik az odaérkezés idejét. Beérkezése után, a célban leolvassák a chip adatait és azonnal értékelhető a versenyző pillanatnyi helyezése, illetve esetleges hibája. A versenytérképek kizárólag színesek lehetnek, nemzetközileg szabványosított jelkulccsal készítve. A térkép a futhatóságra utal: minél világosabb a terep színezése, annál inkább futható. A sötétzöld szín a járhatatlan területet jelöli. A magasságbeli eltéréseket csak a szintvonalak jelzik.

A szakosztályi élet 1970 és 1990 között

A Vasas Izzó SC hozzájárult az önálló Tájékoztató Futó Szakosztály megalakításához. Az új szakosztály elnökének Barla Endrét, az Egyesült Izzó Kutatóintézetének igazgatóját kérték fel, aki egykori tájékoztatói versenyzőként készségesen vállalta a megbízást, és igen sokat tett a szakosztályért.

A sportkör elnöksége Hargitai Miklóst bízta meg a szakosztály technikai vezetésével, a csapat kapitánya továbbra is Cserteg István maradt, az intézői teendőket pedig Tőkés

József vállalta. Még két sporttársunk alkotta a szakosztály induló gárdáját: Lengyel Sándor és Hódossy Béla. Ők szintén jelentős munkát végeztek az új szakosztály kialakításában és működésében. A feladataik közé tartozott a versenyzők értesítése, szükség esetén szállítása, a nevezések intézése, a versenyrendezőkkal történő kapcsolatfelvétel, valamint a következő években megrendezett Izzó Kupa lebonyolítása. Ez a verseny idővel komoly rangot szerzett a szövetségi ranglistán.

A Vasas Izzó SC elnöksége és a Természetbarát Szakosztály megalakulásában és további működésében egyaránt támogatta az új szakosztályt. A sportkör anyagi háttérrel és indokolt esetben sportszabadságot is biztosított, továbbá a tájfutók számára kapcsolatot létesített a Túrócszentmártonban működő Strojarné Martin sportkör tájékoztatói versenyzőivel. A két szakosztály kapcsolata még ma is létezik. A Turista szakosztály pedig az általuk használt autóbust engedte át alkalmanként a tájfutóknak és több túratársunk pontórként vagy rendezőként továbbra is segített a versenyek rendezésében. *(Folytatjuk...)*

Barla Endre az 1971-es bázisbajnokságon

Tanítványaimhoz* (részlet)

Az emlékek és impressziók egész légiója tolul agyamba. Varsói tartózkodásom a háború kitörésekor... menekülésem haza az utolsó vonattal...

az általános mozgósítás bevonulásom Krakkó várába... a lázas munka Krakkó megerősítése körül... a muszka had elkergetése Krakkó mellől ágyúink tüzelésével... majd ismét a déltiroli harcvonalra való odaparancsoltatásom... a lavinák és jégvárak birodalmában való élet 2700 méter magasan... küzdelem az ellenséggel és a „fehér halállal”, a lavinával.

S most ismét itt vagyok Varsóban, s a magyar kormány megbízásából kutatom az itteni levéltárak magyar anyagát. Nem állhatom meg, hogy ne keresselek fel benneteket ez alkalommal néhány sorral. [...]

Nincs nemzet, mely annyi szenvedésen, annyi megpróbáltatáson ment volna keresztül, mint a szerencsétlen lengyelek.

S nincs nemzet, mely annyira együtt tudott volna érezni a szenvedő lengyelekkel, mint a magyar. [...]

Tanuljatok belőle, kedves Tanítványok, [...] a haza érdekét tartsátok mindig szemetek előtt, s ha a haza érdeke úgy kívánja, ne nézzétek egyéni érdekeiteket, hanem mindenekelőtt a hazáét. Az egyes ember érdekének meg kell semmisülnie a haza szent érdeke előtt. Az unokák átka kíséri azokat, kik önző érdekeiket hajhászva a haza romlását idézik elő.

De nemcsak azért tanulságos a lengyel történelem, s nemcsak azért kellene nekünk magyaroknak többet foglalkozni vele, hanem azért is, mert a lengyel történelem a magyar vonatkozások sűrű hálójával van összenőve.

Nincs reá példa a világtörténelemben, hogy két szomszédos nép oly jó viszonyban éljen egymással, mint a magyar és a lengyel. Egymásnak adtunk királyokat, s mi magyarok büszkék vagyunk reá, hogy a lengyelek két legnagyobb királyát: Hedviget és Báthory Istvánt mi adtuk nekik. Hedvig a lengyel nagyhatalom megalapítója, Báthory István

pedig az előretörő moszkovita uralmat szorítja vissza.

Ez a lángeszű magyar politikus évszázadokra látott előre. Látta, hogy a tatár igát lerázó Moszkva, ha meggyarapszik, halálos veszedelme lesz Lengyelországnak és hazánk-nak. Örök kár, hogy korai halála nem engedte tervei keresztülvitelét. Talán nem kellett volna e titáni harcot megvívunk, ha Báthory leveri a hitszegő Rettenetes Ivánt.

Érdekeink csak úgy, mint most, községek voltak, s együtt harcoltunk a lengyelekkel a moszkovita hadak ellen csakúgy, mint most. Hisz Báthory István orosz hadjárataiban háromezer magyar vett részt, kik vitézségükkel örökké emlékeztetessé tették nevüket a lengyel történelemben. Békés Gáspár, a magyar tűzér-ség vezetője, Polock ostroma alkalmával szerzett betegségében halt meg, közös érdekért, közös célért küzdve.

Ejnye, de messzire elkalandoztam, pedig hisz a jelenről akartam még írni.

Épp május 3-a volt, a lengyelek nemzeti ünnepe, az 1791-i alkotmány hozatalának évfordulója. Mily változása az időknek, hogy ott, hol nem is oly régen lengyel hazafiak sóhajai szállottak fel a citadella sötét celláiból, ott most a lengyel hadsereg magva, a vitéz lengyel légiók éneklik a lengyel himnuszt.

Lengyel ulánusok, lengyel katonák vonulnak a városon keresztül. Mily más kép ez, mint mikor a mordarcú doni kozákok apró lovainak dobogása figyelmeztette a lakosságot, hogy ne merjen moccanni.

A lengyelek szenvedéseinek korszaka lezárul, új élet kezdődik, s beteljesednek a nagy lengyel államférfiúnak, Kollatajnak egy évszázaddal ezelőtt mondott szavai: „Nil desperandum! Mi sírva vetünk, de utódaink boldogan fognak aratni.”

Varsó, 1917. május hava □

*Nyomtatásban megjelent az Újpesti Állami Főgimnázium 1916-1917. tanévről szóló értesítőjében

HIRMANN LÁSZLÓ

Divéky Adorján

2018-ban a lengyelek országuk újjászületésének 100. évfordulóját ünneplik. A magyar és a lengyel nép barátságának egyik apostola Divéky Adorján történész volt, aki életének egy meghatározó szakaszában Újpesthez kötődött.

1880. augusztus 17-én született Alsókubinban. A ma már Szlovákiához tartozó Árva vármegyének egy részében lengyel anyanyelvű népesség élt, így Divéky már korán megismerkedett kultúrájukkal, szokásaikkal. Elemi iskolába szülőhelyén járt, de mivel Édesapja megyei tisztviselő volt, akit rövidesen Podvilk-be helyeztek, a galíciai határ közelébe, a család tovább költözött. A lőcsei főgimnáziumban szász és tót diáktársai voltak, így elsajátította a német és a szlovák nyelveket is. Környezetében sok szó esett Krakkóról, az akkor még a Monarchiához tartozó történelmi városról. 1898-ban, 18 évesen járt ott először, és azonnal rabul ejtette a város.

Érettségi vizsgáját követően a budapesti tudományegyetemre nyert felvételt, ahol történelem–földrajz szakos középiskolai tanári oklevelet szerzett. 1909-ben ösztöndíjjal Krakkóba került, levéltári kutatások céljával. Az ősi Jagelló Egyetemen vendégdiákként tanult. Történelmi ambíciói is voltak, doktori értekezését a magyar–lengyel újkori kereskedelmi kapcsolatok témakörében írta. Diplomája megszerzését követően a kultuszminisztérium Trstenára, majd Lőcsére helyezte az ottani gimnáziumba. 1913-ban Újpestre irányították át, ahol megüresedett egy tanári státusz. Izgalmas volt az utolsó békeév az Újpesti Főgimnázium (mai nevén Könyves Kálmán Gimnázium) életében. Babits Mihály előző évben volt a tanári kar tagja, de az ő távozását követően is akadtak a tantestületben tudós tanárok. Ott volt például az a Hendel Ödön, aki a gimnázium 1915-ös évkönyvében így írt Divékyről:

„Nagy Ferenc végleges állomáshelyéül a lőcsei főgimnáziumot jelölte ki a miniszté-

rium, míg tanszékét a kiváló fiatal történész: dr. Divéky Adorján foglalta el. Divéky nagy termékenységgű történetírói munkásságot fejt ki, különösen a magyar–lengyel történelmi összeköttetések területén, melyen szinte egyedülállóan uralkodik, és e nemből számtalan cikke és több értékes önálló tanulmánya jelent meg; emellett lelkes tanár is, ki szívvel-lélekkel szól tanítványainak.” Sorra publikálta történelmi munkáit: A lengyelek Rómája (Bp., 1901); Felső Magyarország kereskedelmi összeköttetése Lengyelországgal... (Bp., 1905); Zsigmond lengyel herceg budai számadásai 1500–1502 (Bp., 1914).

Emlékezetes volt ez az év más szempontból is. Az utolsó tanév volt a gimnázium régi, Venetianer utcai épületének falai között. 1914-re elkészült a Tőry Emil – Pogány Móric páros által tervezett új gimnáziumi épület, a mai Tanoda téren. Az áthurcolkodás nem kis feladatot rótt a pedagógusokra. Divéky Adorján, mint történelem–földrajz szakos tanár alighanem a glóbuszok, tellúriumok, falitérképek becsomagolásáért, átszállításáért felelt. Hendel Ödön azt is leírja, hogy építési törmelékek, por, és az utómunkálatok zaja

Divéky Adorján egyetemi oktató

mellett indult meg a tanítás az új, impozáns épületben.

A hamarosan kibontakozó első világháború a frontra szólította az iskola nyolc tanárát, köztük Divékyt is. Sorsa most is a lengyel területekre sodorta. Szintén Hendel tanár urat idézzük: „Újabb büszkeség dagasztotta keblünket, mikor híre jött, hogy Divéky Adorján, mint krakkói vártüzér segített megleckéztetni a városig hatolt oroszokat.” Valóban, mint tüzéraltsízt vonult be a 2. számú császári és királyi vártüzér ezredhez. 1916. április 1-jén zászlóssá nevezték ki, augusztusban már hadnagy. 31 hónapos katonai szolgálatot követően a m. kir. belügyminisztérium megbízásából „a magyar–lengyel érintkezések tanulmányozására a német császári csapatok által megszállott Lengyelországnak varsói főkormányzóság igazgatása alatt álló területére tanulmányútra ment”.

Leszerelését követően, 1917-ben a magyar kormány Varsóba küldte azzal a feladattal, hogy hozza létre az ottani egyetem magyar tanszékét, ott oktatóként működjön. Ekkor született az az írás, amelyben elbúcsúzott újpesti diákjaitól, hazaszeretetre, a lengyel–magyar barátság ápolására intve őket. (Lapunk irodalmi rovatában ezen levélből idézünk részleteket.)

Annak ellenére, hogy életének színtere ettől kezdve egészen a következő nagy világegyetemig lengyelhon lett, hivatalosan egészen 1924-ig az Újpesti Állami Főgimnázium tanári állományában maradt. Az iskola 1917–18. évi értesítője erről így számol be: „Irodalmilag is működött dr. Divéky Adorján. A magyar nyelv lektorává történt kinevezésével a varsói egyetemen e lektorátus végleges szervezést nyert”. Varsóban az ott 1919-ben megszervezett magyar külképviseletnek is a munkatársa lett, diplomáciai feladatokat is ellátott. Hazája és az újonnan létrehozott Lengyelország barátságának elmélyítésén munkálkodott, irodalmi esteket, tárlatokat, előadásokat szervezve. Publikált is a témakörben. (Magyarok és lengyelek a XIX. sz.-ban. Bp., 1919). Az akkortájt formálódó, végül Trianonban 1920-ban aláírt békediktátumot is megpróbálta módosítani, cikkeiben a lengyel–magyar határ történelmi jelentősége, gazdasági szükségessége mellett érvelve.

Mikor Lengyelország Pilsudski marsall vezetésével a bolsevik Szovjet-Oroszország ellen vívta harcát, Divéky Adorján azon buzgólkodott, hogy a magyar kormány fegyverek átadásával segítse a testvéri népet.

Tudományos pályafutása töretlen maradt. Újabb munkája jelent meg (Lengyelországnak elzálogosított 16 szepesi város visszacsatolása 1770-ben Bp., 1929). Az MTA levelező tagja lett, de a Lengyel Tudományos Akadémia is sorai közé fogadta, kültagként. 1930-ban, amikor Klebelsberg Kuno kultuszminiszter Varsóban járt, kezdeményezte az ottani magyar nyelvű történeti könyvtár megteremtését. Az intézmény első igazgatója Divéky lett.

Az egyre ismertebb történész 1932-ben megnősült. Felesége az arisztokrata származású Sternberg Róza lett, aki idővel három fiúgyermekkel ajándékozta meg. A házaspár Varsóban nagy házat vitt, gyakori vendégeik voltak a külhoni magyar neves személyek, de ők is bejáratosak voltak a legfelsőbb lengyel körökbe. Hóman Bálint történész 1935-ös varsói útját is ők szervezték, Klebelsberg utóda ekkor nyitotta meg a varsói Magyar Intézetet.

1939-ig, a második világháború kitöréséig Varsóban tanított, egyengette a kinn tanuló magyar diákok útját. Mikor a német csapatok elérték a várost, sietve biztonságba helyezte értékeit, és családjával – oly sok lengyellel együtt – Magyarországra menekült. (Sajnos igen értékes könyvtára és gyűjteménye a háború alatt jórészt megsemmisült).

A debreceni Tisza István Tudományegyetemen nyert állást, az ottani kelet-európai történeti tanszéken oktatott, a háború végén rövid ideig dékánja is volt a campusnak.

A szovjet megszállás új helyzetet teremtett Magyarországon. Divékyt az új hatalom félreállította, nem tarthatta meg katedráját. 1949-ben, amikor már kiépült a kommunista diktatúra, akadémiai tagságát is lefokozták tanácskozó taggá. 1950-ben nyugdíjazták. Még tizenöt évet élt, 1965. május 25-én hunyt el. A Farkasréti Temetőben nyugszik.

Köszönet Gerencsér Tibornak, a Magyar–Lengyel Történész Vegyes Bizottság tagjának a cikk megírásához nyújtott önzetlen segítségéért

Krakkó középkori metszeten, a Wawelt körülölelő Visztulával

A mai Dél-Lengyelország központja, az ország második legnagyobb városa, ősi település. A Wawel-hegyen már 50 000 évvel ezelőtt is éltek emberek. 965-ben Imrahim ibn Jakub arab kereskedő jeles városként emlegeti. Fejlődését a rómaiak kora óta használt Borostyán út kereskedelmi forgalma, a Visztula folyón zajló kereskedelem ösztönözte. 1038-ban a Piast ház tagja, „Újító” Kázmér országa fővárosává tette. 1320-tól koronázások színtere, a Wawel székesegyháza uralkodók temetkező helye. Ma is itt nyugszik Nagy Lajos leánya, Hedvig, a lengyelek népszerű Jadwiga királynője. De itt találjuk Báthory István erdélyi fejedelem, a később nagy tisztelet övezte lengyel király szarkofágját is. A reneszánsz kor építészete jelentős nyomokat hagyott a város mai képén. Az Itáliából éppen Magyarországon át idáig ható stílus hatalmas főteret (Rynek), vásárcsarnokot (Posztócsarnok) és csodás bazilikát (Mária templom) hagyott az utókorra. A Jagelló Egyetemen 1460-tól fél évszázad alatt 1200 „hungarus” diák tanult. A főtérről

az egyetemhez vezető utca sarkán Balassi Bálint emléktábláját fedezheti fel a magyar utazó, aki 1590-ben szállt meg itt. Lengyelország 18. századi felosztását követően Krakkó, egész Galíciával, Habsburg fennhatóság alá került. 1794-ben a lengyelek nemzeti hőse, Tadeusz Kosciuszko a város főterén tett esküt hazája visszaállítására. Szobra ma a vár egyik kimagasló bástyáján áll. Álma csak 1918-ban teljesült. Ekkor, az első világháborút követően állt helyre Lengyelország. A százéves évfordulóra megjelent „Magyar emlékek Lengyelországban” című kötet így fogalmaz: „Krakkó a magyar múlt is. Az Óváros minden polgárházának, utcájának, templomának van magyar vonatkozású emléke, története, legendája. Krakkó Szent László király és Kapisztrán Szent János városa, Balassi Bálinté és Báthory Istváné, Bakfark Bálinté és Pázmány Péteré, a céhlegényekként vándorló szegény pórfiúké, Jókaié és Mikszáthé, Krúdyé és Molnár Ferencé, Tersánszky Józsi Jenőé és Divéky Adorjáné... Az 1956 novemberében tankokkal legázolt Magyarország mellett tüntetőké...” □

A töretlen siker titka: közérthetően, hitelesen

Az Újpesti Helytörténeti Értesítő XXV. évfolyamának első számában az alapító szerkesztőt kérdezzük munkásságáról, a lap születésének körülményeiről. Kadlecovits Géza számos kitüntetés birtokosa. Újpest díszpolgára (2008), Újpestért díjas (2001), 1988-ban Budapestért díjat és a Sport Érdemérem Aranyfokozata kitüntetést kapott.

– *Újpesti a szó legszorosabb értelmében. Honnan a kötődés?*

– Családom apai részről 1910-ben a Felvidékről került Újpestre, édesapám a

Kadlecovits Géza aláírja a Díszpolgárok Aranykönyvét

Mauthner börgyárban dolgozott. Szüleim 1928-ban házasodtak össze. Édesanyám Kiskunfélegyházáról származik, háztartásbeliként nevelt bennünket két lánytestvéremmel együtt. 1945-ben a Tanoda téri fiúiskolában kezdtem meg tanulmányaimat. Osztályfőnököm, Gyulai Erzsébet tanítónő személyisége egész életemre hatással volt. Egyedül élt, számára az osztálya, az általa tanított diákok jelentették a családot. Lakóhelyünk megismerésében kiemelkedő szerepet vállalt. Máig emlékszem például, hogy a Madarak és fák napján sétát tettünk a környéken, s olyan körültekintően, érdekesen mesélt az iskolaudvar sarkán álló (akkor még a régi) I. világháborús emlékműről, hogy azt egy korunkbeli első osztályos gyermek is megérthette. Vele egyébként haláláig tartottam a kapcsolatot, magas kort ért meg, 91 évet élt. 1953-ban végeztem az általános iskolát. Édesanyám sajnos akkor már betegeskedett, 1956-ban fiatalon hunyt el. A húgom 11 éves volt. Hárman maradtunk a családban, a nővérem férjhez ment, idős édesapám kishúgommal ketten tartott el. Az iskola befejezése után összeült a család, és úgy döntöttünk, szakmát kell tanulnom, mert anyagi helyzetünk nem engedi meg, hogy gimnáziumban folytassam a tanulmányaimat. Ipari tanulóként 1955-ben végeztem, elektroműszerész szakmunkás lettem. A kötelező katonaidő letöltése után gondolhattam csak arra – már munka mellett –, hogy érettségi bizonyítványt szerezzek. A Könyves Kálmán Gimnáziumban 1966-ban érettségiztem, majd üzemgazdász képzést szereztem.

– *Munkahelyként Újpesten elektroműszerész végzettséggel az Egyesület Izzó jöhetett szóba.*

– Abban a szerencsés helyzetben vagyok, hogy első és egyben egyetlen munkahelyem az Egyesült Izzó volt. Megadta a sors azt a kegyelmet, hogy nagyon sok értékes emberrel találkozhattam. Tulajdonképpen az

Egyesült Izzónak köszönhetem azt, is hogy megragadtam a helytörténeti kutatásoknál. A szakmai előmeneteletemet is támogatta cég, de munkám szeretete mellett tevékeny részesévé válhattam a gyáron belüli sportéletnek is. 1969-től 1992-ig a Tungsram Természetjáró Szakosztály vezetője voltam. Hatalmas társasággal jártunk rendszeresen túrázni, evezni. Szerencsére feleségem és fiam is örömmel vettek ebben részt. Fénykorában 750 tagot számlált a szervezet, nagyjából 300 túrát szerveztünk évente vízen, gyalog, síléc-cel, kerékpárral, tehát nagyon sok formában. A hobbim jelentős társadalmi megbecsülést is hozott, néhány évig a Magyar Természetjáró Szövetség elnöke lehettem.

– *A sport mellett a másik szerelem az Izzó történetének, illetve Újpest múltjának kutatása volt.*

– Az 1960-as évek végén rendezett országos helytörténeti televíziós vetélkedő sorozat (Fekete-fehér, igen-nem) felhívására Újpesten is szerveződött egy történelem iránt érdeklődő csoport, akik arra vállalkoztak, hogy szívesen összegyűjtik a lakóhelyre vonatkozó adatokat. Ebben a csapatban az ipartörténeti rész felelőse lettem. Együtt dolgozhattam dr. Tóth Imre muzeológussal, Neogrady Lászlóval és Kövér Imrével, akik pedagógusként foglalkoztak a kerület történetével. Nem sokkal később csatlakozott hozzánk dr. Szerényi Antalné tanárnő is. Ők már sajnos nincsenek közöttünk, nagy érdemük, hogy munkásságuk alapozta meg a későbbi helytörténeti munkát.

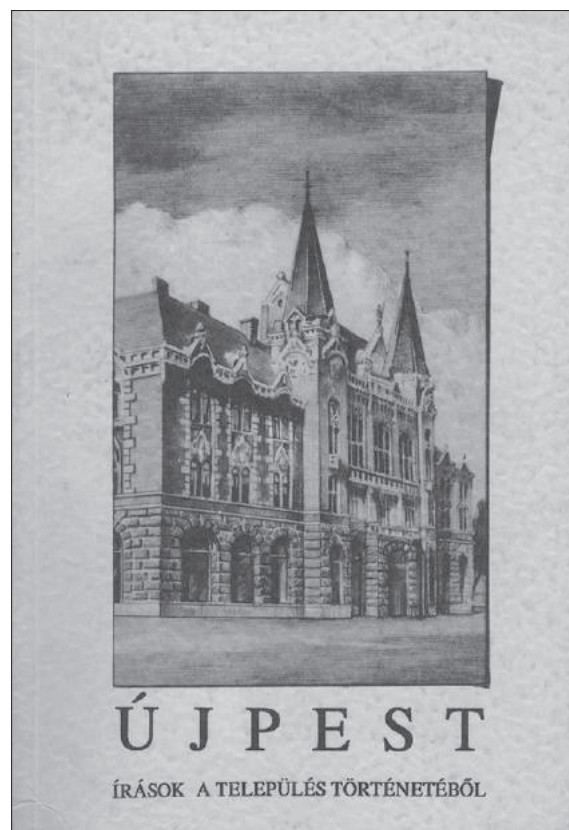
– *1972-ben alakult meg hivatalosan a helytörténeti gyűjtemény is. A gyűjtőmozgalom során nemcsak dokumentumok, hanem számos olyan tárgy is előkerült, amely Neogrady László és felesége, Fényes Judit gondozásában talált méltó helyre.*

– Ehhez kapcsolódott, hogy az Egyesült Izzó 1971-ben ünnepelte alapításának 75. évfordulóját. A megkezdett helytörténeti munkából szinte automatikusan következett, hogy a munkahelyemen is részt vállaljak abban a csapatban, amelynek tagjai a gyár történeti dokumentumainak összegyűjtését végezték. Ez az anyag lett az alapja a megjelent gyártörténeti kiadványnak. A munka az ünnepség után sem állt meg. Az alapítás 90. évforduló-

jához közeledve gyártörténeti bizottság alakult, amelynek elnökévé nevezett ki az akkori vezérigazgató. A levéltárakban, a gyári irattárban meglévő anyagokon vagy régi raktárban még fellelhető relikviák összegyűjtésén túl arra kértük a gyár nyugdíjas dolgozóit, hogy aki otthon a céggel kapcsolatos tárgyat, dokumentumot talál, hozza be nekünk, s ha az eredeti irattól nem kíván megválni, lemásoljuk és visszakapja. Ha hiszi, ha nem, fél éven belül több ládányi anyag gyűlt össze. Szénszálas izzóktól a kereskedelmi levelezésen és Aschner Lipót egykori vezérigazgató tapperén keresztül vaskos idegennyelvű iratanyagig, sok-sok érdekesség vált a létrejövő gyármúzeum gyűjteményévé.

– *A rendszerváltás várostörténeti kutatást, szervezőmunkát hozott.*

– 1990-ben ünnepeltük Újpest megalkulásának 150. évfordulóját. Az ünnepség szervezői az Újpesti Értelmiségi Klub tagjai közül kerültek ki, a klub szervezetén belül létre jött a Városvédő Kör. Nagy lelkesedéssel, boldogan csatlakoztam a munkához. A

Az Újpesti Helytörténeti Alapítvány gondozásában megjelent első kötet, 1993-ból

város vezetése felkarolta ezt a civil kezdeményezést, amely hivatalosan november 23-án, a Tungsram Teniszcsarnokában került megrendezésre. Húsz idős újpesti polgár kapta meg az „Ad Honorem Újpest 1840–1990” elnevezésű kitüntetést, egy bronz plakettet. Ők több évtizedes példamutató munkával szolgálták városunk lakóit. Az ünnepség igen kedvező visszhangja sarkallt bennünket a további feladatokra. Úgy gondoltuk, az ifjúság számára inspiráló módon adunk lehetőséget Újpest gazdag történetének megismerésére. 1992-ben került sor az általunk szervezett első helytörténeti vetélkedőre, ekkor öt helyi középiskola vett részt a versenyben. Azt kell mondanom, nem csak a gyerekek, sok esetben a szülők, nagyszülők is részesei voltak a felkészülésnek, hiszen a diákok az anyaggyűjtés során felkészítő tanáraik mellett, kérdéseikkel sokszor fordultak hozzájuk s készítették őket is kutakodásra. A következő évben az általános iskolások csapatai vetélkedtek. Nagy örömmre szolgál, hogy azóta is megszakítás nélkül, évről-évre folyamatosan sok-sok diák vesz részt a megmérettetésben. Itt külön köszönetet kell mondanom minden tanárkollégának, aki ebben a nehéz munkában részt vesz, külön köszönöm Hirman László igazgató úr munkáját, aki az első perctől részese a versenynek, s az utóbbi években a szervezés nem kis feladata is rá hárul.

– *Ebben a légkörben nem is meglepő, hogy felmerült a Helytörténeti Értesítő alapításának gondolata.*

– Az Újpesti Helytörténeti Alapítvány, amely e munka másik legfőbb gondozója lett, szintén 1992-ben jött létre. Ezt a szervezetet a Tungsram Aschner Lipót Alapítvány, a névadója iránti megbecsülésből, településünk életében betöltött közeleti szerepének szellemében hozta létre a kulturális örökség megővése, a nevelés, oktatás, ismeretterjesztés, tudományos helytörténeti kutatás céljával. A helytörténeti alapítvány megfelelően rendezett jogi háttérrel, Újpest Önkormányzata képviselőjében Hock Zoltán akkori kulturális alpolgármester támogatásával teremtettük meg. Az alapítvány általános titkáráként javasoltam, hogy az összegyűjtött tudást, információt, adjuk közre; jelentessünk meg folyóiratot Újpesti Helytörténeti Értesítő címmel,

a névválasztással egyúttal emlékezve Újpest első újságjának az Újpesti Értesítőnek elnevezésére. Az alapítvány gondozásában jelent meg továbbá két kisebb kiadvány. Az egyik az „Írások a település történetéből” című kötet, amelyben az egyházak történetéről szóló részt és az Ad Honorem ünnepség eseményeinek leírását magam írtam és szerkesztettem. Ugyancsak az Újpesti Helytörténeti Alapítványhoz kötődött az a pályázat, amelyet egy iskolai helytörténeti összefoglaló megírása érdekében hirdettünk. Ennek eredményeként jelent meg 1994-ben a két nyertes, Hargitai Katalin és Hirman László közös munkája, az „Újpest története. Olvasókönyv diákoknak” című kötet.

– *Munkahelye, a vezérigazgatói titkárság vezetése, sok feladattal járt. Társadalmi megbízatásai is időigényesek voltak. Hogyan jutott ideje ilyen intenzitással a helyismereti munkára?*

– 1991-ben kerkedvezményes nyugdíjba vonultam, tudtam, hogy az Egyesült Izzót megvásárló GE Lighting munkamódszere már nem nekem való. Feleségemmel, Edittel úgy gondoltuk, itthon több idő jut a családra, a fiamra, az unokámra és lesz időm az Értesítő anyagainak gondozására is. 1995-től az Újpesti Városvédő Egyesülettel közösen számos kiadvány megjelentetésén is dolgoztunk. Készült többek között egy kisebb életrajzi lexikon, egy szobor- és emléktábla katalógus, egy utcanév lexikon. Szerkesztésemben önálló kiadványokat adtunk ki az újpesti felekezeteiről, az újpesti holokausztról és 1956 eseményeiről. Megjelentetésükhöz minden esetben anyagi támogatást kaptunk az önkormányzattól. A kötetek jó részének nyomdai munkáit a Spácium Bt., Koós Gábor végezte. Bízom benne, hogy az egykori újpesti orvosokról szóló hézagpótló kötet is hasonló módon láthat napvilágot. Három éve gyűjtöm hozzá az anyagot, munkámban nagyon sok segítséget kapok dr. Hollósi Antal sebész főorvostól, a Károlyi Kórház nyugalmazott orvos-igazgatójától.

– *Térjünk vissza egy kicsit az „ünnepeltre”, az Értesítőre! Mikor jelent meg az első szám?*

– 1994 januárjában, Hock Zoltán alpolgármester ajánlásával. Nagy népszerűsége tett szert, már az első években folyamatosan kaptam az érdeklődő telefonokat, hogy mikor jele-

nik meg a következő. Sokan várták. Rendszeresen kaptak és kapnak belőle máig is az oktatási intézmények, a könyvtárak és sok közintézményben, közösségi helyszínen hozzáférhető. A régebbi lapszámok a helytörténeti gyűjteményben még többnyire elérhetők. Nagy örömmre szolgál, hogy a lap az *ujpest.hu* weboldalon néhány éve digitálisan is olvasható. Az általam szerkesztett változat kéthavonta jelent meg egészen 2000-ig. 2001-ben visszavonultam. Örömmre szolgál, hogy népszerűsége azóta sem csökkent, sőt 2009-ben egy országos sajtópályázaton, a helyi lapok közül második díjat nyert. Lelkes, hozzáértő társaság alkotja a szerkesztőbizottságot, a tartalmi, a műszaki szerkesztést és a nyomdai kivitelezést pedig elkötelezett, hivatásos szakemberek végzik.

Felmerülhet a kérdés: honnan sikerült a kezdetekben előteremteni az anyagi fedezetet? Szerencsére Újpesten a legendás lokálpatriotizmus ezúttal is megnyilvánult. Mindig találtunk támogatót; cégeket, magánszemélyeket, akik önzetlenül segítettek, s nem szabad megfélemlíteni az önkormányzatról sem. Dr. Derce Tamás polgármester soha nem utasított el, ha ilyen kéréssel kerestük fel; az Újpesti Helytörténeti Értesítő anyagi terheit 2001-től az önkormányzat vállalta át. Az önkormányzati segítség azóta is folyamatos, a Helytörténeti Alapítvány, a Városvédő Egyesület és a Közművelődési Kör helyismereti célú kezdeményezéseit Wintermantel Zsolt polgármester úr is támogatásra méltónak ítéli.

– *Beszélgetésünk részese Koós Gábor, az újpesti Spácium nyomda tulajdonosa. Ön is jó néhány éve kötődik az Újpesti Helytörténeti Értesítőhöz...*

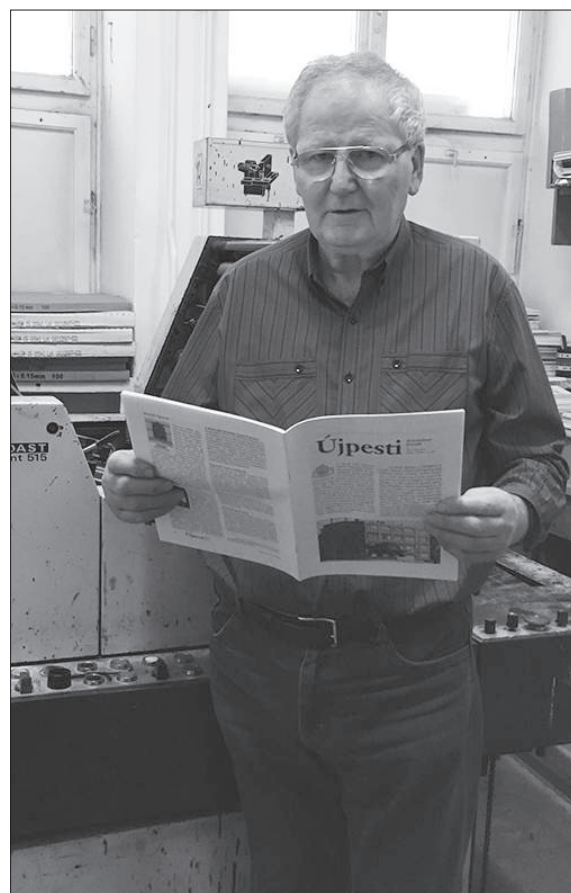
– Az elmúlt 25 évből – néhány esztendő kivételével – folyamatos gondozója voltam a lap kivitelezésének. A nyomdai előkészítési munkákat kezdetben Wagner Attila végezte, aki korábban a Tungsram vállalati újságot is készítette. Az én munkám a nyomtatás, vágás, fűzés lett. Az első szám talán ötszáz példánnyal indult. Eredeti változata egy lilába hajló ciklámen színű fejléccel készült (talán nem véletlenül), bár ez egy egészen egyszerű dobozos festék, különösebb keverést nem igényelt, viszont érdekes tükröt adott az újságnak. 2001-ben Banga Ferenc Munkácsy-díjas grafikusművész új arculatot tervezett a lap-

nak, amelyet egy évtizeddel később Gellért Katalin tipográfus megújított. A chamois árnyalatú papír és a betűtípus archaikus hatást kelt. Az ofszet nyomtatásnak köszönhetően az Értesítő ezen a porózusabb papíron is kiváló minőségben jelenik meg. Ma 2000 példány készül belőle. Folyamatosan élvezem a témagazdagságát, közérthetőségét.

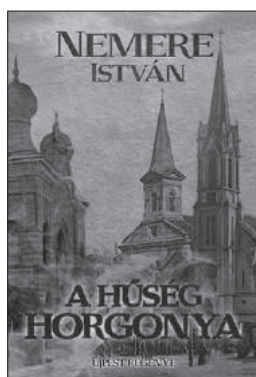
Géza említette, hogy a Városvédő Egyesület által kiadott könyvek is a mi nyomdánkban készültek. Örömmel vállaltam ezeket a feladatokat, hasznos, érdekes munkának tartom.

– *Kedves Géza, néhány szóban értékelje, minek tulajdonítja, hogy ilyen hosszú idő óta népszerű ez a folyóirat?*

– A folyamatos siker az újság változatosságának, közérthetőségének köszönhető. Mondanivalójának hitelességére ügyelve, szakmailag alátámasztott írások jelennek meg benne. Kívánom, legyen még témában, érdeklődésben, folyamatosságban sokszor huzsonöt évnyi! □

Koós Gábor nyomdavezető, aki elsőként veheti kezébe lapunkat

A Historycum Kiadó gondozásában, Wintermantel Zsolt polgármester előszavával megjelent A hűség horgonya című regény. A szerző Nemere István, korunk termékeny írója. Újpest regénye a település születésétől kezdve követi végig az alapító, gróf Károlyi István életútját, a szabadságharcon át, egészen a fogságból szabadulásáig. A kötetből kiderül, hogy miféle „gyarmat” volt ez, és miképpen lett egy magyar főúr birtokaként afféle „Kis-Amerika”. A könyvet 2017 novemberében az Újpesti Károlyi Gimnáziumban mutatta be Kapa Mátyás egyetemi oktató, a kiadó vezetője. A nagyközönség 2018. január 26-án, a városháza dísztermében, az Újpesti Közművelődési Körben találkozhatott az íróval. A regény megvásárolható a Libri könyvesboltjaiban.

Jolsvai András, az ismert Táncsics-díjas szerkesztő, újságíró – aki szoros személyes kötődése okán Újpestet ma is archaikusan, rövid „U”-val írja –, legújabb könyvében egy valaha volt / képzeletbeli folyóirat, a Periszkóp szerkesztőségébe kalauzolja olvasóit. Az 1990-es évek elején járunk, és megismerhetjük „Magyarország legfontosabb hetilapjának” munkatársait, a szellemi műhely sajtóságos figuráit. „Egy hetilapnak nemcsak ritmusa van, hanem dallama is: minden nap más arcot mutat, minden napnak más a színe, az íve, a dinamikája, minden napnak más a története, és ezekből a vissza-visszatérő, mégis egyedi történetekből, ezekből az egymásra rímelő hetekből rajzolódik ki aztán a szerkesztőség élete” – írja a szerző. Akik egykor vele dolgoztak, magukra ismerhetnek, mi olvasók pedig egy immár visszahozhatatlan korszakra. A könyvet a Solar Kiadó jelentette meg.

Emléktábla az indóházon

2017. december 13-án a Magyar Közlekedési Közművelődésért Alapítvány kezdeményezésére az egykori újpesti Lóvasúti indóház falán (Váci út 201.), az „utód” villamosvasút megindulásának 130. évfordulója előtt tisztelegve emléktáblát avattak. Köszöntőt mondott dr. Szeneczey Balázs főpolgármester-helyettes, Wintermantel Zsolt, Újpest polgármestere és Merczi Miklós, a Magyar Műszaki és Közlekedési Múzeum főosztályvezetője.

A „Málenkij robot” áldozatainak emlékére

Január 26-án az Újpesti Német Nemzetiségi Önkormányzat koszorúzással egybekötött megemlékezésen avatta fel a „Málenkij robot”-ra elhurcolt újpesti lakosok emléktábláját. A Nyár utca 40-42. sz. épület előtt beszédet mondott Menczer Erzsébet, a SZORAKÉSZ elnöke és dr. Zsigmond Barna Pál alpolgármester.

Gyász hírek

Életének 90-dik esztendejében, január 25-én elhunyt P. Bíró Lóránt szalézi szerzetes pap. A Könyves Kálmán Gimnáziumban tanult, majd az ELTE-n matematikusként végzett. Tanulmányait a Hittudományi Akadémián fejezte be. 1988-ban szentelték pappá, 1989 szeptemberétől 27 éven át volt a Clarisseum plébánosa. Az önkormányzat 1999-ben Újpestért díjjal, 2009-ben Újpest díszpolgára címmel tüntette ki. Az atyát február 9-én, a Megyeri úti temetőben kísérték utolsó útjára.

Január 27-én, 80 esztendőskorában elhunyt dr. Rozner László jogász, az Újpesti Zsidó Hitközség elöljáróságának tagja, az Újpesti Cigány Nemzetiségi Önkormányzat önkéntes szociális munkása. 2009-ben Újpestért díjjal tüntették ki, 2010-ben megkapta a Raoul Wallenberg-díjat. Dr. Rozner Lászlót családja, barátai és tisztelői körében január 31-én Szerdócz Ervin újpesti főrabbi búcsúztatta a Kozma utcai izraelita temetőben.

Márciusi számunkban az 11., 28. és a 29. oldalon látható fotókat az Újpesti Helytörténeti Gyűjtemény bocsátotta rendelkezésünkre.